ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ MARCO DARMON της 15ης Μαΐου 1990 *

Κύριε Πρόεδρε,
Κύριοι δικαστές,

1. Με απόφαση της 1ης Ιουνίου 1989, το Raad van State υπέβαλε στο Δικαστήριο τρία προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με ορισμένες διατάξεις των αποφάσεων του Συμβουλίου Συνδέσεως ΕΟΚ-Τουρκίας, όργανο που θεσπίστηκε με τη Συμφωνία Συνδέσεως ΕΟΚ-Τουρκίας [1]. Τα ερωτήματα αυτά αφορούν μια διαφορά μεταξύ του Sevince, Τούρκου υπηκόου, και του Staatssecretaris van Justitie των Κάτω Χωρών.

2. Ο Sevince στις 22 Φεβρουαρίου 1979 έλαβε άδεια διαμονής στις Κάτω Χώρες λόγω του γάμου του με συμπατριώτισσά του η οποία διέμενε εκεί. Στις 11 Σεπτεμβρίου 1980, ο Staatssecretaris van Justitie απέρριψε αίτησή του για ανανέωση της ισχύος της άδειάς του αυτής. Ως αιτιολογία της απορρίψεως προβλήθηκε ο επελθών χωρισμός του ζεύγους Sevince. Η αίτηση αναθεωρήσεως του Sevince καθώς και η προσφυγή του κατά της σιωπηρής απορριπτικής αποφάσεως της αιτήσεως αυτής, που ασκήθηκε ενώπιον του Raad van State, είχαν ως συνέπεια την αναστολή των αποτελεσμάτων της μη ανανεώσεως της άδειας διαμονής. Σύμφωνα με την ολλανδική νομοθεσία, τέτοιο ανασταλτικό αποτέλεσμα υφίσταται αυτοδικαίως σε περίπτωση ασκήσεως ένδικης προσφυγής [2]. Μετά την απόρριψη, κατόπιν της αποφάσεως της 12ης Ιουνίου 1986 του Raad van State, της προσφυγής του, ο Sevince ζήτησε, στις 13 Απριλίου 1987, άδεια διαμονής από τον Staatssecretaris van Justitie προβάλλοντας ως αιτιολογία την άσκηση εμμισθης δραστηριότητας και στηριζόμενος σε διάταξη των αποφάσεων 2/76 και 1/80 του Συμβουλίου Συνδέσεως ΕΟΚ-Τουρκίας, σύμφωνα με την οποία ο Τούρκος εργαζόμενος που απασχολείται στη νόμιμη αγορά εργασίας κράτους μέλους δικαιούται, ύστερα από ορισμένο διάστημα νόμιμης εργασίας, ελεύθερης προσβάσεως σε οποιαδήποτε έμμισθη δραστηριότητα της επιλογής του. Έχει σημασία να σημειωθεί ότι, κατά τον Sevince, πρέπει για τον υπολογισμό της διάρκειας νόμιμης εργασίας κατά την έννοια των προαναφερθεισών αποφάσεων να ληφθούν υπόψη και οι περίοδοι έμμισθης εργασίας που συμπλήρωσε δυνάμει της αδείας που είχε λάβει από τον Υπουργό Κοινωνικών Ασφαλίσεων καθ' ον χρόνο τα αποτελέσματα της μη ανανεώσεως της ισχύος της άδειάς του διαμονής είχαν ανασταλεί μέχρι την έκδοση οριστικής δικαστικής αποφάσεως επί της προσφυγής του.

3. Το Raad van State, ενώπιον του οποίου ο Sevince άσκησε προσφυγή κατά της απορριπτικής αποφάσεως του Staatssecretaris van Justitie επί της αιτήσεώς του της 13ης Απριλίου 1987, έκρινε ότι έπρεπε να υποβάλει στο Δικαστήριο προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με το περιεχόμενο και την έννοια διατάξεων των αποφάσεων 2/76 και 1/80. Συγκεκριμένα, το ανώτατο αυτό δικαστήριο ερωτά, καταρχάς, αν οι επίμαχες διατάξεις των εν λόγω αποφάσεων αποτελούν κανόνες των οποίων η ερμηνεία εμπίπτει, κατ' εφαρμογή του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ, στην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου. Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, το εν λόγω δικαστήριο ερωτά αν οι διατάξεις αυτές εφαρμόζονται απευθείας στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας καθώς και αν, σε μια τέτοια περίπτωση, η έννοια της νόμιμης εργασίας, περί της οποίας οι εν λόγω διατάξεις κάνουν μνεία, αναφέρεται αποκλειστικά σε κατάσταση σύννομη από πλευράς της νομοθεσίας περί απασχολήσεως αλλοδαπών ή και στην κατοχή άδειας διαμονής.

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

1 — Συμφωνία Συνδέσεως μεταξύ της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας και της Τουρκίας, που υπογράφηκε στην Άγκυρα στις 12 Σεπτεμβρίου 1963, συναφθείσα εξ ονόματος της Κοινότητας με απόφαση του Συμβουλίου της 23ης Δεκεμβρίου 1963 (ΕΕ ειδ. έκδ. 11/001, σ. 48).

2 — Άρθρο 38 του Vreemdelingenwet.

I — Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος

4. Έχω τη γνώμη ότι το πρώτο προδικαστικό ερώτημα δεν δημιουργεί πραγματικές δυσχέρειες. Όπως επισήμαναν κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση η Ολλανδική Κυβέρνηση και η Επιτροπή, φαίνεται ότι η απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Ελλάδα κατά Επιτροπής, της 14ης Νοεμβρίου 1989 [3], διέλυσε τις αμφιβολίες που θα μπορούσαν ακόμη, ενδεχομένως, να υφίστανται όσον αφορά την αρμοδιότητα του Δικαστηρίου για την ερμηνεία, βάσει του άρθρου 177, των εν λόγω αποφάσεων του Συμβουλίου Συνδέσεως ΕΟΚ-Τουρκίας.

5. Ποια είναι τα συμπεράσματα που προκύπτουν απ' αυτήν την απόφαση του Δικαστηρίου; Καταρχάς, το Δικαστήριο υπέμνησε ότι, κατά πάγια νομολογία, όπως εμφαίνεται ιδίως από την εσχάτως εκδοθείσα απόφαση Demirel της 30ής Σεπτεμβρίου 1987 [4], σχετική, ακριβώς, με τη Συμφωνία Συνδέσεως ΕΟΚ-Τουρκίας,

« οι διατάξεις που περιλαμβάνει η Συμφωνία, συναπτόμενη από το Συμβούλιο σύμφωνα με τα άρθρα 228 και 238 της Συνθήκης, αποτελούν από της ενάρξεως ισχύος της αναπόσπαστο τμήμα της κοινοτικής έννομης τάξης » [5].

Στη συνέχεια το Δικαστήριο έκρινε ότι,

« για την υλοποίηση των στόχων της Συμφωνίας Συνδέσεως ΕΟΚ-Τουρκίας και στις προβλεπόμενες σ' αυτήν περιπτώσεις, το άρθρο 22 της Συμφωνίας αυτής απονέμει στο Συμβούλιο Συνδέσεως εξουσία λήψεως αποφάσεων ».

Προκειμένου, λοιπόν, για την απόφαση 2/80 του Συμβουλίου Συνδέσεως, με την οποία καθορίζονται οι προϋποθέσεις για την καταβολή της ενίσχυσης προς την Τουρκία, το Δικαστήριο έκρινε ότι η απόφαση αυτή είχε ενταχθεί, από το εν λόγω Συμβούλιο, στο θεσμικό πλαίσιο της συνδέσεως και ότι

« λόγω της άμεσης σχέσης της προς τη Συμφωνία Συνδέσεως »,

η απόφαση 2/80 αποτελεί

« από της ενάρξεως ισχύος της αναπόσπαστο τμήμα της κοινοτικής έννομης τάξης » [6].

6. Η γνώμη μου είναι ότι ή ίδια ανάλυση ισχύει και για τις πράξεις του Συμβουλίου Συνδέσεως που αποτελούν το αντικείμενο της υπό κρίση υποθέσεως, δηλαδή ότι οι αποφάσεις 2/76 και 1/80 εντάσσονται στην κοινοτική έννομη τάξη. Πράγματι, οι επίμαχες διατάξεις των αποφάσεων αυτών, οι οποίες αφορούν την κατάσταση των Τούρκων εργαζομένων που απασχολούνται στη νόμιμη αγορά εργασίας κράτους μέλους, έχουν σχέση με τους στόχους του άρθρου 12 της Συμφωνίας Συνδέσεως, κατά το οποίο τα συμβαλλόμενα μέρη συμφωνούν να διαπνέονται από τα άρθρα 48, 49 και 50 της Συνθήκης ΕΟΚ για τη σταδιακή πραγματοποίηση της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων μεταξύ αυτών και από το άρθρο 36 του Προσθέτου Πρωτοκόλλου [7], το οποίο προβλέπει ότι η ελεύθερη κυκλοφορία θα πραγματοποιηθεί σταδιακώς μεταξύ του τέλους του δωδεκάτου έτους και του εικοστού δευτέρου έτους μετά την έναρξη ισχύος της Συμφωνίας Συνδέσεως. Η δεύτερη αιτιολογική σκέψη της αποφάσεως 2/76 διευκρινίζει ότι οι προαναφερθείσες διατάξεις της Συμφωνίας και του Πρωτοκόλλου συνεπάγονται ότι τα κράτη μέλη της Κοινότητας και η Τουρκία συμφωνούν να ορίσουν ως πρώτιστο στόχο τους την πρόσβαση των εργαζομένων τους στις αντίστοιχες αγορές τους εργασίας. Όπως αναφέ-

3 — 30/88, Συλλογή 1989, σ. 3711.

4 — 12/86, Συλλογή 1987, σ. 3719.

5 — Προαναφερθείσα απόφαση 30/88, σκέψη 12.

6 — Σκέψη 13.

7 — Πρόσθετο Πρωτόκολλο που υπεγράφη στις Βρυξέλλες στις 23 Νοεμβρίου 1970, συναφθέν εξ ονόματος της Κοινότητας με τον κανονισμό 2760/72 του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1972 (ΕΕ ειδ. έκδ. 11/002, σ. 149).

ρεται στην τρίτη αιτιολογική σκέψη της ίδιας αποφάσεως, οι διατάξεις της τελευταίας αποτελούν εφαρμογή της αρχής αυτής στο πλαίσιο ενός πρώτου σταδίου. Το δεύτερο στάδιο συγκεκριμενοποιήθηκε με τις περί κοινωνικής ασφαλίσεως διατάξεις της αποφάσεως 1/80.

7. Διαπιστώνεται, έτσι, ότι οι αποφάσεις 2/76 και 1/80 συνδέονται άμεσα με τη Συμφωνία Συνδέσεως και το Πρόσθετο Πρωτόκολλό της. Δεν βλέπω για ποιο λόγο δεν θα έπρεπε να συμβαίνει ό,τι ισχύει και για την απόφαση 2/80, δηλαδή η υπαγωγή τους στην κοινοτική έννομη τάξη. Ειδικότερα, δεν μπορεί να προβληθεί η αντίρρηση ότι, όσον αφορά το θέμα της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων, οι αποφάσεις 2/76 και 1/80 κείνται εκτός της κοινοτικής έννομης τάξης λόγω του ότι στα κράτη μέλη εναπόκειται η θέσπιση των αναγκαίων εκτελεστικών κανόνων. Πράγματι, με την απόφαση Demirel το Δικαστήριο υπέμνησε, κάνοντας αναφορά στην απόφασή του Kupferberg της 26ης Οκτωβρίου 1982 [8], ότι

« τα κράτη μέλη, διασφαλίζοντας την τήρηση των δεσμεύσεων που πηγάζουν από συμφωνία που έχουν συνάψει τα κοινοτικά όργανα, εκπληρώνουν, στο πλαίσιο της κοινοτικής τάξεως, υποχρέωση έναντι της Κοινότητας η οποία έχει αναλάβει την ευθύνη για την καλή εκτέλεση της συμφωνίας » [9],

και εξ αυτού συνήγαγε το συμπέρασμα ότι αυτό είναι σαφώς αρμόδιο για την ερμηνεία των διατάξεων της Συμφωνίας Συνδέσεως ΕΟΚ-Τουρκίας και του Πρωτοκόλλου που είναι σχετικές με την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων. Κατά συνέπεια, φρονώ ότι, ενόψει του αντικειμένου τους, οι επίμαχες διατάξεις των αποφάσεων 2/76 και 1/80 ουδόλως αποκλείονται από την κοινοτική έννομη τάξη και, όπως είναι επόμενο, από την αρμοδιότητα του Δικαστηρίου όσον αφορά την ερμηνεία τους.

8. Πράγματι, με τη νομολογία του Δικαστηρίου έχει σαφώς αναγνωριστεί ότι η αρμοδιότητά του να ερμηνεύει τις διατάξεις των συμφωνιών που συνάπτονται από το Συμβούλιο συνάγεται κατά τρόπο άμεσο από το ότι οι διατάξεις αυτές αποτελούν μέρος της κοινοτικής έννομης τάξης. Η απόφαση Demirel ρητώς παραπέμπει, όσον αφορά το σημείο αυτό, στην απόφαση του Δικαστηρίου της 30ής Απριλίου 1974, Haegeman [10], για να καταλήξει σε ανάλογα συμπεράσματα. Ομοίως, η αρμοδιότητα του Δικαστηρίου για την ερμηνεία των εν λόγω διατάξεων των αποφάσεων 2/76 και 1/80 συνάγεται από το ότι οι αποφάσεις αυτές αποτελούν μέρος, μετά την έναρξη ισχύος τους, της κοινοτικής έννομης τάξης. Κατά συνέπεια, προτείνω να δοθεί καταφατική απάντηση στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα του Raad van State.

II — Επί του δευτέρου προδικαστικού ερωτήματος

9. Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα ζητείται να διευκρινιστεί αν οι επίμαχες διατάξεις των αποφάσεων 2/76 και 1/80 εφαρμόζονται απευθείας στο έδαφος των κρατών μελών. Το ερώτημα αυτό προκάλεσε τις πλέον σημαντικές αναπτύξεις θέσεων τόσο στο πλαίσιο της έγγραφης διαδικασίας όσο και κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση. Καίτοι ο διάδικος Sevince και η Επιτροπή φρονούν ότι πρέπει να δοθεί στο ερώτημα αυτό θετική απάντηση, οι Κυβερνήσεις των Κάτω Χωρών και της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας έχουν αντίθετη γνώμη.

10. Δεδομένου ότι εδώ πρόκειται για διατάξεις που δεν περιέχονται ούτε σε κοινοτική συνθήκη ούτε σε « κλασική » πράξη κοινοτικού οργάνου, αλλά απορρέουν από αποφάσεις

8 — 104/81, Συλλογή 1982, σ. 3641.

9 — Προαναφερθείσα απόφαση 12/86, σκέψη 11.

10 — 181/73, Rec. 1974, σ. 449.

οργάνου συσταθέντος βάσει συμφωνίας συναφθείσας από την Κοινότητα με τρίτη χώρα, πρέπει, πρώτ' απ' όλα, να διευκρινιστούν οι αρχές στις οποίες πρέπει να γίνει προσφυγή προκειμένου να διαπιστωθεί αν οι εν λόγω διατάξεις εφαρμόζονται ή όχι απευθείας.

11. Με την απόφαση του Demirel, το Δικαστήριο δέχθηκε, γενικώς, ότι:

« Διάταξη συμφωνίας που συνήφθη από την Κοινότητα με τρίτες χώρες πρέπει να θεωρείται ότι εφαρμόζεται απευθείας, όταν, ενόψει του γράμματος, καθώς και του αντικειμένου και της φύσεως της συμφωνίας, συνεπάγεται σαφή και συγκεκριμένη υποχρέωση, που δεν εξαρτάται ως προς την εφαρμογή ή τα αποτελέσματά της, από τη θέσπιση οποιασδήποτε μεταγενέστερης πράξεως » [11].

Ενόψει ακριβώς των κατ' αυτόν τον τρόπο διατυπωθεισών αρχών, το Δικαστήριο, στην ίδια αυτή απόφαση, εξέτασε το ζήτημα αν ορισμένες διατάξεις της Συμφωνίας Συνδέσεως ΕΟΚ-Τουρκίας μπορούσαν να εφαρμοστούν απευθείας. Φρονώ ότι και οι αρχές αυτές ασκούν επιρροή, εφόσον πρόκειται να εκδοθεί απόφαση σχετικά με τη δυνατότητα της άμεσης ή όχι εφαρμογής διατάξεων που περιέχονται σε *αποφάσεις* του Συμβουλίου Συνδέσεως που θεσπίστηκε με τη Συμφωνία ΕΟΚ-Τουρκίας. Πράγματι, εφόσον, καθώς προανέφερα, οι αποφάσεις του Συμβουλίου αυτού υπάγονται, όπως και η Συμφωνία Συνδέσεως, στην κοινοτική έννομη τάξη, δεν βλέπω για ποιο λόγο οι αποφάσεις αυτές θα έπρεπε να αναλυθούν ως μη δυνάμενες a priori να περιλαμβάνουν διατάξεις εφαρμοζόμενες απευθείας, εφόσον μια τέτοια « αδυναμία » έχει αποκλειστεί όσον αφορά τη Συμφωνία. Αντιθέτως, νομίζω ότι η υπαγωγή ενός κειμένου στην κοινοτική έννομη τάξη αποκλείει οποιαδήποτε, καταρχήν, αδυναμία απευθείας εφαρμογής των διατάξεων αυτών. Έτσι, τα κριτήρια που διατυπώθηκαν στην απόφαση Demirel είναι αυτά στα οποία πρέπει να γίνει εδώ αναφορά, όπως συμφωνούν, άλλωστε, και οι διάδικοι της κυρίας δίκης και η Επιτροπή, ενώ η Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση δεν θεωρεί αδύνατη την εφαρμογή των κριτηρίων αυτών στις αποφάσεις του Συμβουλίου Συνδέσεως παρά μόνο ως συνέπεια της θέσεώς της ότι οι εν λόγω αποφάσεις δεν εμπίπτουν στην κοινοτική έννομη τάξη. Αυτό σημαίνει ότι, εφόσον η υπαγωγή αυτή είναι δεδομένη, δεν μπορεί πλέον να υφίσταται, εν προκειμένω, αμφισβήτηση ως προς την καταλληλότητα, στην υπό κρίση υπόθεση, των κριτηρίων που αντλούνται από την απόφαση Demirel.

12. Επομένως, πρέπει τώρα να εξεταστούν οι σχετικές διατάξεις από πλευράς των κριτηρίων αυτών, έχοντας, ωστόσο πάντα κατά νου ότι το αντικείμενο και η φύση των αποφάσεων του Συμβουλίου Συνδέσεως πρέπει να εκτιμώνται εντός του συνολικού πλαισίου που προσδιορίζεται από τη Συμφωνία Συνδέσεως και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο.

13. Το άρθρο 22 της Συμφωνίας Συνδέσεως, για την υλοποίηση των στόχων της τελευταίας και για τις περιπτώσεις που αυτό προβλέπει, παρέχει στο Συμβούλιο Συνδέσεως « εξουσία λήψεως αποφάσεων », ορίζοντας, εξάλλου, ότι καθένα από τα δύο συμβαλλόμενα μέρη « υποχρεούται να λάβει τα μέτρα που συνεπάγεται η εφαρμογή των ληφθεισών αποφάσεων ». Οι διατάξεις των αποφάσεων του Συμβουλίου Συνδέσεως σχετικά με τις οποίες τίθεται το ζήτημα του αμέσου αποτελέσματος αφορούν, όπως προείπα, την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων. Σχετικά με το θέμα αυτό, το άρθρο 12 της Συμφωνίας της Άγκυρας ορίζει ότι « τα συμβαλλόμενα μέρη συμφωνούν να διαπνέονται από τα άρθρα 48, 49 και 50 της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Κοινότητας για τη σταδιακή πραγματοποίηση της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων μεταξύ αυτών ». Όσον αφορά το άρθρο 36 του Προσθέτου Πρωτοκόλλου, σ' αυτό προβλέπεται ότι « η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων μεταξύ των κρατών μελών της Κοινότητας και

11 — Προαναφερθείσα απόφαση 12/86, σκέψη 14.

της Τουρκίας θα πραγματοποιηθεί σταδιακώς σύμφωνα με τις αρχές του άρθρου 12 της Συμφωνίας Συνδέσεως μεταξύ του τέλους του δωδεκάτου και του εικοστού δευτέρου έτους από την έναρξη ισχύος της εν λόγω Συμφωνίας », προσθέτοντας ότι « το Συμβούλιο Συνδέσεως θα αποφασίζει ως προς τις αναγκαίες για το σκοπό αυτό διαδικασίες ».

14. Σύμφωνα με το άρθρο της 1, η απόφαση 2/76 « καθορίζει, για ένα πρώτο στάδιο, τις διαδικασίες εφαρμογής του άρθρου 36 του Προσθέτου Πρωτοκόλλου », ληφθέντος υπόψη ότι το πρώτο αυτό στάδιο είναι τετραετούς διαρκείας, αρχής γενομένης από την 1η Δεκεμβρίου 1976. Η απόφαση 1/80 αποσκοπεί, σύμφωνα με το άρθρο της 1, « στη διασφάλιση της προωθήσεως και της αναπτύξεως της συνδέσεως ». Για τον σκοπό αυτό, η εν λόγω απόφαση περιλαμβάνει διατάξεις σχετικά με τη γεωργία και την οικονομική και τεχνική συνεργασία, οι οποίες αρχίζουν να ισχύουν από την 1η Ιουλίου 1980, καθώς και σχετικά με την κοινωνική ασφάλιση οι οποίες τίθενται σε εφαρμογή από την 1η Δεκεμβρίου 1980.

15. Συγκεκριμένα, το παραπέμπον δικαστήριο υποβάλλει ερωτήματα σχετικά, αφενός, με το άρθρο 2, στοιχείο β), της αποφάσεως 2/76 και/ή το άρθρο 6, παράγραφος 1, της αποφάσεως 1/80 και, αφετέρου, με το άρθρο 7 της αποφάσεως 2/76 και/ή το άρθρο 13 της αποφάσεως 1/80. Προκειμένου να καθοριστούν τα αποτελέσματα των διατάξεων αυτών, είναι απαραίτητη η παράθεση του ακριβούς περιεχομένου τους.

16. Το άρθρο 2, στοιχείο β), της αποφάσεως 2/76 προβλέπει ότι « ο Τούρκος εργαζόμενος που απασχολείται νομίμως επί πέντε έτη σε κράτος μέλος της Κοινότητας έχει στο εν λόγω κράτος μέλος ελεύθερη πρόσβαση σε οποιαδήποτε έμμισθη δραστηριότητα της επιλογής του ». Εξάλλου, το άρθρο 6, παράγραφος 1, τρίτη περίπτωση, της αποφάσεως 1/80, το οποίο περιλαμβάνεται στις σχετικές με θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως διατάξεις της τελευταίας αυτής αποφάσεως, ορίζει ότι ο Τούρκος εργαζόμενος που απασχολείται στη νόμιμη αγορά εργασίας κράτους μέλους « έχει, εντός αυτού του κράτους μέλους, ύστερα από τέσσερα έτη νόμιμης απασχόλησης, ελεύθερη πρόσβαση σε οποιαδήποτε έμμισθη δραστηριότητα της επιλογής του ». Όπως φαίνεται, η δεύτερη διάταξη διαφέρει ουσιαστικά από την πρώτη, δεδομένου ότι μειώνει σε τέσσερα έτη την προϋπόθεση της νόμιμης εργασίας που είχε αρχικώς οριστεί σε πέντε έτη.

17. Το άρθρο 7 της αποφάσεως 2/76 προβλέπει ότι « τα κράτη μέλη της Κοινότητας και η Τουρκία δεν μπορούν να εισαγάγουν νέους περιορισμούς ως προς τις προϋποθέσεις προσβάσεως σε απασχόληση όσον αφορά τους εργαζομένους οι οποίοι νομίμως διαμένουν και απασχολούνται στα αντίστοιχα εδάφη τους ». Σε σχέση με τη διατύπωση αυτή, το άρθρο 13 της αποφάσεως 1/80 παρεμβάλλει, μετά τη λέξη « εργαζομένους », τις λέξεις « και τα μέλη των οικογενειών τους ».

18. Λαμβάνοντας υπόψη, σε μια πρώτη θεώρηση, το γράμμα μόνο των κειμένων αυτών, δυσχερώς μπορεί κανείς να αρνηθεί ότι από τις διατάξεις που προανέφερα δεν απορρέει a priori μια εντύπωση σαφηνείας. Νομίζω ότι με τα άρθρα 2, στοιχείο β), της αποφάσεως 2/76, και 6, παράγραφος 1, τρίτη περίπτωση, της αποφάσεως 1/80 θεσπίζεται κατά τρόπο μη επιδεχόμενο παρερμηνεία κανόνας επιβάλλων τη διευκόλυνση της ελεύθερης προσβάσεως σε οποιαδήποτε έμμισθη δραστηριότητα της επιλογής του του Τούρκου εργαζομένου που νομίμως απασχολείται για επακριβώς καθοριζόμενο χρονικό διάστημα εντός κράτους μέλους. Όπως φαίνεται, τα άρθρα 7 της αποφάσεως 2/76 και 13 της αποφάσεως 1/80 επιβάλλουν, κατά τρόπο μη επιτρέποντα παρερμηνεία, μια ρήτρα περί standstill στα κράτη μέλη και στην Τουρκία ως προς τις προϋποθέσεις προσβάσεως σε απασχόληση όσον αφορά τους εργαζομένους των οποίων η κατάσταση είναι σύννομη από άποψη διαμονής και εργασίας.

19. Αλλά τα φαινόμενα μπορεί να απατούν και πρέπει να ελεγχθεί μήπως το αντικείμενο και η φύση της Συμφωνίας Συνδέσεως ή η

οικονομία των αποφάσεων 2/76 και 1/80 εμποδίζουν να θεωρηθεί ότι πρόκειται για σαφείς, ακριβείς και ανεπιφύλακτες υποχρεώσεις. Αυτό σημαίνει ότι οι επίμαχες διατάξεις πρέπει να ανατοποθετηθούν στο πλαίσιο τους.

20. Μήπως το γενικό πνεύμα της Συμφωνίας Συνδέσεως, θεωρούμενο μέσω των βασικών του προσανατολισμών, αποκαλύπτει πτυχές ασυμβίβαστες με τη δυνατότητα απευθείας εφαρμογής των εξεταζομένων διατάξεων; Όπως φαίνεται, η απόφαση του Δικαστηρίου Demirel δεν επιτρέπει να δοθεί θετική απάντηση στο ερώτημα αυτό. Πράγματι, αν, από την άποψη των βασικών της προσανατολισμών, η Συμφωνία Συνδέσεως ΕΟΚ-Τουρκίας απέκλειε την ύπαρξη, στο νομικό πλαίσιο που δημιούργησε, οποιουδήποτε απευθείας εφαρμοζομένου κανόνα, η προαναφερθείσα απόφαση του Δικαστηρίου θα στηριζόταν σε τέτοιες θεωρήσεις προκειμένου να αρνηθεί τον χαρακτήρα αυτό στο άρθρο 12 της Συμφωνίας και στο άρθρο 36 του Προσθέτου Πρωτοκόλλου. Όμως, κάτι τέτοιο δεν συνέβη. Πράγματι, το Δικαστήριο επισήμανε, κατ' ουσίαν, ότι

« η Συμφωνία χαρακτηρίζεται, όσον αφορά τη διάρθρωση και το περιεχόμενό της, από το γεγονός ότι, γενικώς, θέτει τους στόχους της συνδέσεως και καθορίζει τις κατευθυντήριες γραμμές για την πραγματοποίηση αυτών των στόχων, χωρίς να θεσπίζει η ίδια λεπτομερείς κανόνες ως προς την πραγματοποίηση αυτών των στόχων » [12].

Στη συνέχεια, αφού το Δικαστήριο παρατήρησε ότι

« μόνο για ορισμένα ειδικά ζητήματα θέτουν τα προσαρτημένα παραρτήματα που αντικαταστάθηκαν από το Πρόσθετο Πρωτόκολλο λεπτομερείς κανόνες » [13],

ανέλυσε το *περιεχόμενο* των άρθρων 12 της Συμφωνίας και 36 του Πρωτοκόλλου συνάγοντας εξ αυτών ότι

« οι διατάξεις αυτές έχουν ουσιαστικώς προγραμματικό χαρακτήρα και δεν συνιστούν διατάξεις με επαρκώς συγκεκριμένο περιεχόμενο και απαλλαγμένες αιρέσεων για να μπορούν να διέπουν απευθείας την κυκλοφορία των εργαζομένων » [14].

21. Κατ' αυτόν ακριβώς τον τρόπο, από την υιοθετηθείσα νομοτεχνική, από τη μέθοδο, θα έλεγα, που θεσπίστηκε με τη Συμφωνία και το Πρωτόκολλο, ειδικότερα μέσω του άρθρου 12 της μιας και του άρθρου 36 του άλλου, το Δικαστήριο συνήγαγε την έλλειψη δυνατότητας απευθείας εφαρμογής. Αντιθέτως, το Δικαστήριο δεν μνημόνευσε την παραμικρή περίσταση η οποία, έχουσα σχέση με τα ίδια τα θεμέλια της Συμφωνίας, απαγορεύει τη δυνατότητα απευθείας εφαρμογής των διατάξεων της τελευταίας. Επομένως, νομίζω ότι οι βασικοί προσανατολισμοί που αποτελούν την αιτία της Συμφωνίας δεν παρουσιάζουν κάποια ιδιαιτερότητα που να αποκλείει τη δυνατότητα απευθείας εφαρμογής.

22. Η εντύπωση αυτή δεν αλλοιώνεται από τη σύγκριση μεταξύ, αφενός, της Συμφωνίας Συνδέσεως ΕΟΚ-Ελλάδας και, αφετέρου, της Συμφωνίας Συνδέσεως ΕΟΚ-Τουρκίας και του Προσθέτου Πρωτοκόλλου της. Πράγματι, η σύγκριση αυτή επιτρέπει την επισήμανση αρκετά σημαντικών αναλογιών. Πρέπει εδώ να υπογραμμιστεί η απόλυτη σχεδόν ομοιότητα των προοιμίων των δύο συμφωνιών και να τονιστεί, ειδικότερα, ότι η παράγραφος 4 του προοιμίου της Συμφωνίας Συνδέσεως ΕΟΚ-Τουρκίας, « αναγνωρίζοντας ότι η υποστήριξη που θα παρασχεθεί από την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα στις προσπάθειες του τουρκικού λαού για τη βελτίωση του βιοτικού του επιπέδου θα διευκολύνει μεταγενέστερα την προσχώρηση της Τουρκίας στην Κοινότητα », είναι διατυπωμένη κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο με την παράγραφο 4 της Συμφωνίας Συνδέσεως ΕΟΚ-Ελλάδας, εκτός, όπως είναι

12 — Προαναφερθείσα απόφαση 12/86, σκέψη 16.

13 — Αυτόθι.

14 — Προαναφερθείσα απόφαση 12/86, σκέψη 23.

φυσικό, από το σημείο όπου γίνεται λόγος για τον ελληνικό λαό και την προσχώρηση της Ελλάδας. Αυτό εξηγεί ασφαλώς το γιατί το ίδιο το περιεχόμενο της Συμφωνίας Συνδέσεως ΕΟΚ-Τουρκίας, συμπληρωμένης με το Πρόσθετο Πρωτόκολλό της, μοιάζει συχνά τόσο πολύ με το περιεχόμενο της Συμφωνίας Συνδέσεως ΕΟΚ-Ελλάδας.

23. Συνεπώς, ενόψει της ομοιότητας των βασικών προσανατολισμών όπως αυτοί εκτίθενται στα προαναφερθέντα προοίμια, θα ήταν δυσχερές να ανευρεθούν στα μεν χαρακτηριστικά αποκλείοντα τη δυνατότητα απευθείας εφαρμογής και μη απαντώμενα στα δε. Πράγματι, υπενθυμίζω ότι το Δικαστήριο αναγνώρισε, με την απόφασή του Pabst και Richarz της 29ης Απριλίου 1982 [15], τη δυνατότητα απευθείας εφαρμογής του άρθρου 53, παράγραφος 1, της Συμφωνίας Συνδέσεως ΕΟΚ-Ελλάδας. Ένα τέτοιο αποτέλεσμα δεν θα ήταν νοητό αν οι βασικοί προσανατολισμοί που εκτίθενται, στο προοίμιο της Συμφωνίας αυτής, το οποίο είναι διατυπωμένο κατά τον ίδιο σχεδόν τρόπο με το προοίμιο της Συμφωνίας ΕΟΚ-Τουρκίας, απέκλειαν τη δυνατότητα απευθείας εφαρμογής. Ως εκ τούτου, τίποτα δεν επιτρέπει να θεωρηθεί, a priori, ότι οι βασικοί προσανατολισμοί της τελευταίας αυτής Συμφωνίας συνεπάγονται τέτοιον αποκλεισμό.

24. Ανάλογο συμπέρασμα επιβάλλεται και όσον αφορά τους γενικούς στόχους που εκτίθενται, αντίστοιχα, στον τίτλο Ι της Συμφωνίας Συνδέσεως ΕΟΚ-Ελλάδας και στον τίτλο Ι της Συμφωνίας Συνδέσεως ΕΟΚ-Τουρκίας. Πράγματι, το άρθρο 2, παράγραφος 1, της τελευταίας, όπου ορίζεται ότι « η Συμφωνία έχει ως αντικείμενο να προαγάγει τη διαρκή και ισόρροπο ενίσχυση των εμπορικών και οικονομικών σχέσεων μεταξύ των μερών λαμβανομένης πλήρως υπόψη της ανάγκης όπως εξασφαλιστεί η επιτάχυνση της αναπτύξεως της οικονομίας της Τουρκίας καθώς και η ανύψωση του επιπέδου απασχολήσεως και των βιοτικών συνθηκών του τουρκικού λαού », είναι διατυπωμένο κατά τρόπο σχεδόν πανομοιότυπο με το άρθρο 2, παράγραφος 1, της Συμφωνίας Συνδέσεως ΕΟΚ-Ελλάδας, ενώ από την παράγραφο 2 και των δύο αυτών άρθρων καταφαίνεται ότι, καταρχήν, οι δύο συμφωνίες αποσκοπούν στην πραγματοποίηση των « στόχων » [16] ή των « σκοπών » [17] που αναφέρονται στην παράγραφο 1. Επισημαίνω ακόμη ότι, στη Συμφωνία ΕΟΚ-Τουρκίας, η πραγματοποίηση των προαναφερθέντων « στόχων » γίνεται μέσω της « σταδιακής συστάσεως μιας τελωνειακής ενώσεως » [18] και της « προσεγγίσεως των οικονομικών πολιτικών της Τουρκίας και της Κοινότητας για τη διασφάλιση της εύρυθμης λειτουργίας της συνδέσεως καθώς και την ανάπτυξη της προς τούτο αναγκαίας κοινής δράσεως » [19], ενώ στη Συμφωνία ΕΟΚ-Ελλάδας, η πραγματοποίηση των προαναφερθέντων « σκοπών » συνεπάγεται την « σύστασιν τελωνειακής ενώσεως » [20] και την « ανάπτυξιν από κοινού δράσεως και την εναρμόνισιν της πολιτικής αυτών επί των εν τη συμφωνία προβλεπομένων πεδίων » [21]. Στην πραγματικότητα, καθώς φαίνεται, οι ουσιαστικές διαφορές μεταξύ των δύο συμφωνιών, όσον αφορά τις αντίστοιχες αρχές τους, συνίστανται, κυρίως, στους ρυθμούς πραγματοποιήσεως των « στόχων » ή « σκοπών ». Συναφώς, η Συμφωνία Συνδέσεως ΕΟΚ-Τουρκίας προβλέπει μια προπαρασκευαστική φάση και, στη συνέχεια, μια δεύτερη φάση, καλούμενη μεταβατική, ενώ η Συμφωνία Συνδέσεως ΕΟΚ-Ελλάδας δεν προβλέπει προπαρασκευαστική φάση. Οι ειδικοί αυτοί « ρυθμοί » εξηγούν το προσδιοριστικό επίθετο « προοδευτική » που συνοδεύει, στη Συμφωνία ΕΟΚ-Τουρκίας, τη σύσταση της τελωνειακής ενώσεως. Οι εν λόγω ρυθμοί εξηγούν επίσης το γεγονός ότι η Συμφωνία ΕΟΚ-Τουρκίας, της οποίας το περιεχόμενο είναι, όσον αφορά πολλά σημεία, περισσότερο γενικό απ' ό,τι η Συμφωνία ΕΟΚ-Ελλάδας, συμπληρώθηκε, μετά το πέρας της προπαρασκευαστικής φάσεως, από ένα Πρόσθετο Πρωτόκολλο, με το οποίο

15 — 17/81, Συλλογή 1982, σ. 1331.

16 — Συμφωνία ΕΟΚ-Τουρκίας.

17 — Συμφωνία ΕΟΚ-Ελλάδας.

18 — Άρθρο 2, παράγραφος 2, της Συμφωνίας ΕΟΚ-Τουρκίας.

19 — Άρθρο 4, παράγραφος 1, δεύτερη περίπτωση, της Συμφωνίας ΕΟΚ-Τουρκίας.

20 — Άρθρο 2, παράγραφος 2, της Συμφωνίας ΕΟΚ-Ελλάδας.

21 — Αυτόθι.

διευκρινίστηκαν τα περισσότερα από τα σημεία αυτά.

25. Έτσι, από πλευράς γενικών στόχων των δύο συμφωνιών, όπως αυτοί διευκρινίζονται στον τίτλο τους Ι, κάτω από τον οποίο υπάρχει η επικεφαλίδα « Αρχές », οι ομοιότητες εξακολουθούν ακόμα να δεσπόζουν, κυρίως όσον αφορά τη μεταβατική φάση της Συμφωνίας ΕΟΚ-Τουρκίας, που αποτελεί ακριβώς και το αντικείμενο της υπό κρίση υποθέσεως. Αφήνοντας κατά μέρος το ζήτημα των « ρυθμών », διαπιστώνω ότι, στον καθορισμό των γενικών στόχων, η μόνη αισθητή διαφορά έγκειται στο ότι η Συμφωνία ΕΟΚ-Τουρκίας αναφέρεται μάλλον στην ανάγκη ενός « συντονισμού των οικονομικών πολιτικών των συμβαλλομένων μερών » [22] ενώ, όπως προανέφερα, η Συμφωνία ΕΟΚ-Ελλάδας θέτει το βάρος κυρίως στην « εναρμόνιση » [23] των πολιτικών. Δεν νομίζω ότι μια τέτοια διαφορά στην εξαγγελία των αρχών αρκεί για να στερηθούν, *καταρχήν*, από κάθε δυνατότητα απευθείας εφαρμογής οι διατάξεις με τις οποίες θα υλοποιηθούν οι γενικοί στόχοι της Συμφωνίας ΕΟΚ-Τουρκίας.

26. Αφήνοντας τώρα κατά μέρος το θέμα των βασικών προσανατολισμών και των γενικών στόχων της Συμφωνίας ΕΟΚ-Τουρκίας και προβαίνοντας στην ανάπτυξη των συγκεκριμένων της στόχων, διαπιστώνω ότι επιβάλλεται να γίνει για άλλη μια φορά σύγκριση με τη Συμφωνία Συνδέσεως ΕΟΚ-Ελλάδας, μέσω της προαναφερθείσας απόφασης Pabst και Richarz. Αναλύοντας, όπως προανέφερα, το άρθρο 53, παράγραφος 1, της Συμφωνίας αυτής, το Δικαστήριο επισήμανε ότι η διάταξη αυτή, διατυπωμένη κατά τρόπο παρόμοιο προς αυτόν του άρθρου 95 της Συνθήκης, επιτελεί, στο πλαίσιο της συνδέσεως μεταξύ Κοινότητας και Ελλάδας, λειτουργία πανομοιότυπη προς αυτήν του τελευταίου αυτού άρθρου. Το Δικαστήριο προσέθεσε ότι η διάταξη αυτή περιλαμβάνεται πράγματι

« μεταξύ των διατάξεων που είχαν ως σκοπό να προετοιμάσουν την είσοδο της Ελλάδος στην Κοινότητα με την δημιουργία μιας τελωνειακής ενώσεως, με την εναρμόνιση της γεωργικής πολιτικής, με την θέσπιση της ελευθέρας κυκλοφορίας των εργαζομένων και με άλλα μέτρα προοδευτικής προσαρμογής στις απαιτήσεις του κοινοτικού δικαίου » [24].

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο αναγνωρίζοντας ότι, ως εκ τούτου, προέκυπτε

« από τη διατύπωση του ... άρθρου 53, παράγραφος 1, και από το αντικείμενο και την φύση της Συμφωνίας Συνδέσεως στην οποία το άρθρο αυτό ανήκει »

ότι η διάταξη αυτή δεν επιτρέπει όπως ένα εθνικό σύστημα απαλλαγών συντελεί στην ευνοϊκότερη φορολογική μεταχείριση των εγχώριων οινοπνευματωδών σε σχέση με τα εισαγόμενα στην Ελλάδα και ότι συνεπάγεται

« μια σαφή και ρητή υποχρέωση, η εκτέλεση και τα αποτελέσματα της οποίας δεν εξαρτώνται από την έκδοση άλλης μεταγενεστέρας πράξεως » [25],

κατέληξε στο ότι, « υπό τις προϋποθέσεις αυτές » [26], η εν λόγω διάταξη πρέπει να θεωρείται ως έχουσα απευθείας εφαρμογή.

27. Όπως προείπα, το προοίμιο της Συμφωνίας Συνδέσεως ΕΟΚ-Τουρκίας δεν επιτρέπει την a priori αποσύνδεση των διατάξεων της τελευ-

22 — Άρθρο 5 της Συμφωνίας ΕΟΚ-Τουρκίας.

23 — Άρθρο 2, παράγραφος 2, της Συμφωνίας ΕΟΚ-Ελλάδας.

24 — Προαναφερθείσα απόφαση 17/81, σκέψη 26.

25 — Σκέψη 27.

26 — Αυτόθι.

ταίας από τον στόχο της προετοιμασίας της ενδεχόμενης εισόδου της Τουρκίας στην Κοινότητα. Ας σημειωθεί, εξάλλου, ότι οι διατάξεις αυτές είναι, όσον αφορά τις προϋποθέσεις συστάσεως τελωνειακής ενώσεως, σε σημαντικό βαθμό όμοιες προς αυτές της Συμφωνίας ΕΟΚ-Ελλάδας. Αντιθέτως, οι διατάξεις της Συμφωνίας ΕΟΚ-Τουρκίας αναφορικά με τη γεωργία δεν αποσκοπούν σε εναρμόνιση των γεωργικών πολιτικών, όπως συμβαίνει με τη Συμφωνία ΕΟΚ-Ελλάδας, αλλά στην εκ μέρους της Τουρκίας λήψη των μέτρων κοινής γεωργικής πολιτικής « των οποίων η εφαρμογή ... είναι απαραίτητη για την εγκαθίδρυση της ελεύθερης κυκλοφορίας των γεωργικών προϊόντων μεταξύ της Κοινότητας και της Τουρκίας » [27]. Ως προς την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, τρίτος τομέας που ρητώς μνημονεύεται στην απόφαση Pabst και Richarz, πρέπει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με το άρθρο 44 της Συμφωνίας Συνδέσεως ΕΟΚ-Ελλάδας, « η ελευθέρα κυκλοφορία των εργαζομένων, *ως αύτη προκύπτει* εκ των άρθρων 48 και 49 της ιδρυτικής της Κοινότητος Συνθήκης, εξασφαλίζεται μεταξύ της Ελλάδος και των κρατών μελών κατά χρόνον και τρόπον καθορισθησομένους υπό του Συμβουλίου της Συνδέσεως » [28]. Όσο για το άρθρο 12 της Συμφωνίας Συνδέσεως ΕΟΚ-Τουρκίας, το άρθρο αυτό περιορίζεται, το υπενθυμίζω, στο να προβλέπει ότι τα συμβαλλόμενα μέρη συμφωνούν να *διαπνέονται* από τα άρθρα 48, 49 και 50 της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Κοινότητας για τη σταδιακή πραγματοποίηση της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων. Είναι σαφές ότι, όσον αφορά το ανωτέρω θέμα, όπως και αυτό της γεωργίας, από τον τρόπο που είναι διατυπωμένη η Συμφωνία ΕΟΚ-Τουρκίας δεν προκύπτει και μεγάλη μέριμνα για την « προοδευτική προσαρμογή στις απαιτήσεις του κοινοτικού δικαίου », για να επαναλάβω το ίδιο το γράμμα της αποφάσεως Pabst και Richarz. Πρέπει ωστόσο να διευκρινιστεί ότι η Συμφωνία αυτή, η οποία έχει συμπληρωθεί με το Πρόσθετο Πρωτόκολλο, περιλαμβάνει, όσον αφορά τον τομέα της προσέγγισης των οικονομικών πολιτικών, κυρίως όσον αφορά τον ανταγωνισμό, τη φορολογία και την προσέγγιση των νομοθεσιών, διατάξεις αρκετά συγγενείς, αν όχι όμοιες, προς αυτές της Συμφωνίας Συνδέσεως ΕΟΚ-Ελλάδας, πράγμα που αποδεικνύει, σε κάποιο βαθμό, την προαναφερθείσα μέριμνα « προοδευτικής προσαρμογής ».

28. Το βέβαιο είναι ότι η Συμφωνία Συνδέσεως ΕΟΚ-Τουρκίας, καίτοι περιλαμβάνει στο Πρόσθετο Πρωτόκολλό της ένα σύνολο διατάξεων με τις οποίες υποδηλώνεται ο στόχος της προοδευτικής προσαρμογής της Τουρκίας στις απαιτήσεις του κοινοτικού δικαίου, προχωρεί λιγότερο προς την κατεύθυνση αυτή απ' ό,τι η Συμφωνία ΕΟΚ-Ελλάδας. Απ' αυτό δεν προκύπτει όμως ότι οι διατάξεις που αποσκοπούν, στο πλαίσιο της πρώτης Συμφωνίας, στην επίτευξη του στόχου αυτού δεν μπορούν, καταρχήν, να εφαρμόζονται απευθείας. Από τη νομολογία του Δικαστηρίου καταφαίνεται ότι μια διάταξη δεν είναι ανάγκη να περιλαμβάνεται σε μια « προωθημένη » Συμφωνία Συνδέσεως, αν επιτρέπεται μια τέτοια έκφραση, για να μπορεί αυτή να εφαρμόζεται απευθείας. Πράγματι, το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει τη δυνατότητα απευθείας εφαρμογής μιας διατάξεως της Σύμβασης Yaoundé του 1963 [29] και μιας διατάξεως της Συμφωνίας Ελεύθερου Εμπορίου που συνήφθη το 1972 με την Πορτογαλία [30], ενώ, και στις δύο περιπτώσεις, οι οποίες άλλωστε εντάσσονταν σε εντελώς διαφορετικά πλαίσια, ο ρυθμός προσαρμογής στις απαιτήσεις του κοινοτικού δικαίου ήταν καταφανώς λιγότερο έντονος απ' ό,τι στη Συμφωνία Συνδέσεως ΕΟΚ-Τουρκίας, ενώ δεν γινόταν μνεία του στόχου της μεταγενέστερης προσχώρησης στην ΕΟΚ, πράγμα αντίθετο με αυτό που διαπιστώνεται στο προοίμιο της τελευταίας αυτής Συμφωνίας.

29. Έτσι, φρονώ ότι η θεώρηση του συνολικού περιεχομένου της Συμφωνίας Συνδέσεως ΕΟΚ-Τουρκίας, όπως έχει συμπληρωθεί με το Πρόσθετο Πρωτόκολλό της, δεν επιτρέπει να συναχθεί, παρά την ύπαρξη ενός πλαισίου λιγότερο έντονης προσαρμογής στις απαιτήσεις του κοι-

27 — Άρθρο 33, παράγραφος 1, του Προσθέτου Πρωτοκόλλου.

28 — Η υπογράμμιση δική μου.

29 — Απόφαση της 5ης Φεβρουαρίου 1976, Bresciani, 87/75, Rec. 1976, σ. 129.

30 — Προαναφερθείσα απόφαση 104/81.

νοτικού δικαίου απ' ό,τι στη Συμφωνία ΕΟΚ-Ελλάδας, ότι αποκλείεται, καταρχήν, η δυνατότητα απευθείας εφαρμογής των διατάξεών της. Κατά συνέπεια, δεν νομίζω ότι η ανωτέρω θεώρηση επιτρέπει τη συναγωγή ενός τέτοιου περί αποκλεισμού συμπεράσματος ούτε όσον αφορά τις διατάξεις των αποφάσεων του προβλεπομένου από τη Συμφωνία Συμβουλίου Συνδέσεως.

30. Είναι, λοιπόν, δυνατό να ληφθεί ως βάση ο κατ' ουσίαν προγραμματικός χαρακτήρας που το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει στο άρθρο 12 της Συμφωνίας Συνδέσεως και στο άρθρο 36 του Προσθέτου Πρωτοκόλλου για να συναχθεί το συμπέρασμα ότι οι διατάξεις των αποφάσεων του Συμβουλίου Συνδέσεως, με τις οποίες διευκρινίζονται τα ανωτέρω άρθρα, δεν μπορούν να εφαρμόζονται απευθείας; Πράγματι, καθώς φαίνεται, η απόφαση Demirel ουδόλως επιτρέπει μια τέτοια ανάλυση. Όντως, με την απόφαση εκείνη, το Δικαστήριο ρητώς διευκρίνισε το καθαρά προγραμματικής φύσεως περιεχόμενο των άρθρων αυτών στηριζόμενο στο γεγονός ότι ο καθορισμός ακριβών, όσον αφορά το σχετικό θέμα, κανόνων γίνεται μέσω των αποφάσεων του Συμβουλίου Συνδέσεως. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι

« το άρθρο 36 του Πρωτοκόλλου παρέχει αποκλειστικά στο Συμβούλιο Συνδέσεως αρμοδιότητα για τη θέσπιση συγκεκριμένων κανόνων σχετικά με τη σταδιακή πραγματοποίηση της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων σε συνάρτηση με εκτιμήσεις πολιτικής και οικονομικής φύσεως που αναφέρονται ιδίως στη σταδιακή εφαρμογή της τελωνειακής ενώσεως και την προσέγγιση των οικονομικών πολιτικών και κατά τον τρόπο που το Συμβούλιο θα θεωρήσει αναγκαίο » [31].

Προσθέτοντας ότι

« η μόνη απόφαση του Συμβουλίου Συνδέσεως που ελήφθη εν προκειμένω είναι η απόφαση 1/80 της 19ης Σεπτεμβρίου 1980, η οποία, ως προς τους Τούρκους εργαζομένους που είναι κανονικά ενσωματωμένοι στην αγορά εργασίας των κρατών μελών απαγορεύει κάθε νέο περιορισμό όσον αφορά τους όρους προσβάσεως στην απασχόληση »,

για να επισημάνει έπειτα ότι,

« στον τομέα της έλευσης της οικογένειας, αντιθέτως, δεν έχει ληφθεί καμία απόφαση αυτού του είδους » [32],

καταλήγοντας στον « προγραμματικό χαρακτήρα » των προαναφερθέντων άρθρων της Συμφωνίας και του Πρωτοκόλλου.

31. Έτσι, φρονώ ότι η απόφαση Demirel όχι μόνο δεν αποκλείει a priori τη δυνατότητα απευθείας εφαρμογής των διατάξεων των αποφάσεων του Συμβουλίου Συνδέσεως σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων αλλά, αντιθέτως, υπογραμμίζει, υπό το φως των διατάξεων της Συμφωνίας και του Πρωτοκόλλου, ότι *σκοπός*, κατά κάποιο τρόπο, των αποφάσεων αυτών είναι ο καθορισμός των συγκεκριμένων εν προκειμένω κανόνων. Θα μπορούσε, εξάλλου, να αναρωτηθεί κανείς κατά πόσον έχει ήδη από τώρα προσδοθεί, κατά τρόπο ρητό, μια « σφραγίδα » ακριβείας στην απόφαση 1/80, κατά το μέτρο που η απόφαση αυτή απαγορεύει, σε σχέση με τους Τούρκους εργαζομένους που έχουν ήδη νομίμως ενταχθεί στην αγορά εργασίας των κρατών μελών, κάθε νέα απαγόρευση όσον αφορά τις προϋποθέσεις προσβάσεως σε απασχόληση. Ενόψει πάντοτε αυτού του συγκεκριμενοποιητικού προορισμού των αποφάσεων του Συμβουλίου Συνδέσεως όσον αφορά την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, φαίνεται εντελώς άστοχος ο ισχυρισμός ότι η απλή αναγνώριση του προγραμματικού χαρακτήρα του άρθρου 12 της Συμφωνίας και του άρθρου 36 του Πρωτοκόλλου εμποδίζει, εξ ορι-

31 — Προαναφερθείσα απόφαση 12/86, σκέψη 21.

32 — Σκέψη 22.

σμού, τη δυνατότητα απευθείας εφαρμογής των αποφάσεων που τα διευκρινίζουν.

32. Κατόπιν των ανωτέρω, φρονώ ότι δεν είναι δυνατή η ανεύρεση στο εξωτερικό πλαίσιο αυτών τούτων των αποφάσεων 2/76 και 1/80 κανενός στοιχείου που να εμποδίζει, καταρχήν, να μπορούν οι σαφείς, ακριβείς και ανεπιφύλακτες διατάξεις των αποφάσεων αυτών με τις οποίες τίθενται σε εφαρμογή τα άρθρα 12 της Συμφωνίας και 36 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου να τύχουν απευθείας εφαρμογής.

33. Επομένως, επιβάλλεται τώρα να εξεταστεί η οικονομία των επιμάχων διατάξεων στο πλαίσιο των προαναφερθεισών αποφάσεων του Συμβουλίου Συνδέσεως. Πράγματι, απ' αυτή κυρίως την άποψη οι Κυβερνήσεις των Κάτω Χωρών και της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας αναλύουν τις διατάξεις αυτές ως μη ούσες ούτε ακριβείς ούτε ανεπιφύλακτες.

34. Οι αντιρρήσεις των Κυβερνήσεων των Κάτω Χωρών και της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας ανάγονται πρώτον στο περιεχόμενο των επιμάχων διατάξεων. Η Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση επέμεινε, ειδικότερα, στο γεγονός ότι η Συμφωνία, καίτοι δεν αποκλείει πλήρως τη λήψη αποφάσεων που να παρέχουν κατά τρόπο άμεσο ατομικά πλεονεκτήματα, στηρίζεται ωστόσο στην αρχή της αναγκαίας μεταφοράς στο εθνικό δίκαιο των αποφάσεων του Συμβουλίου Συνδέσεως για να υπογραμμίσει ότι, με τη συμφωνία σχετικά με τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν για την εφαρμογή της Συμφωνίας Συνδέσεως, που οι εκπρόσωποι των κυβερνήσεων των κρατών μελών συνήψαν στις 12 Σεπτεμβρίου 1963, και συγκεκριμένα με το άρθρο της 2, ορίζεται, όσον αφορά την ΕΟΚ, ότι για όλες τις αποφάσεις του Συμβουλίου Συνδέσεως χρειάζεται πράξη μεταφοράς στο εθνικό δίκαιο. Ως εκ τούτου, μια τέτοια πράξη, η φύση της οποίας ποικίλλει ανάλογα με το αν αφορά τομέα εμπίπτοντα στην αρμοδιότητα της Κοινότητας ή τομέα υπαγόμενο στην αρμοδιότητα των κρατών μελών, είναι οπωσδήποτε αναγκαία για να συνεπάγονται αποτελέσματα οι αποφάσεις του Συμβουλίου Συνδέσεως εντός των κρατών μελών και δεν τίθεται, επομένως, ζήτημα απευθείας εφαρμογής όσον αφορά αυτό το είδος αποφάσεων.

35. Οι ισχυρισμοί αυτοί, ως προς την ανάγκη μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο των αποφάσεων του Συμβουλίου Συνδέσεως, φαίνεται να διαψεύδονται από την προαναφερθείσα απόφαση Ελλάδα κατά Επιτροπής. Πράγματι, με την απόφαση αυτή, το Δικαστήριο, αφού ανέλυσε το περιεχόμενο των διατάξεων της αποφάσεως 2/88 του Συμβουλίου Συνδέσεως ΕΟΚ-Τουρκίας, έκρινε ότι το κείμενό τους

« επέτρεπε την εκτέλεση των διατάξεων... χωρίς προηγούμενη έκδοση συμπληρωματικών μέτρων »,

για να καταλήξει στο ότι

« το άρθρο 2 της Διακυβερνητικής Συμφωνίας δεν έχει, εν πάση περιπτώσει, εφαρμογή » [33].

Επομένως, νομίζω ότι ουδόλως είναι *καταρχήν αναγκαία* η έκδοση « πράξεων μεταφοράς » για να καθίσταται δυνατή η εφαρμογή διατάξεων περιεχομένων σε αποφάσεις του Συμβουλίου Συνδέσεως. Όπως πολύ εύγλωττα επισημαίνεται στην απόφαση του Δικαστηρίου, από τον βαθμό ακριβείας του περιεχομένου των εν λόγω διατάξεων εξαρτάται το αν πρέπει να λαμβάνονται από την Κοινότητα ή τα κράτη μέλη εκτελεστικά μέτρα. Αλλά τέτοια μέτρα δεν αποτελούν κάτι το a priori απόλυτο.

33 — Προαναφερθείσα απόφαση 30/88, σκέψη 16.

36. Η ίδια απόφαση παρέχει επίσης μια αρχή απαντήσεως τόσο στα επιχειρήματα των δύο κυβερνήσεων με τα οποία υπογραμμίζεται ότι το άρθρο 12 της αποφάσεως 2/76 και το άρθρο 29 της αποφάσεως 1/80 προβλέπουν ότι έκαστο των συμβαλλομένων μερών λαμβάνει, στο βαθμό που το αφορά, τα μέτρα που συνεπάγεται η εκτέλεση των διατάξεων της αποφάσεως όσο και στις συγκεκριμένες παρατηρήσεις της Κυβερνήσεως των Κάτω Χωρών που στηρίζονται επί των άρθρων 2, παράγραφος 2, της αποφάσεως 2/76 και 6, παράγραφος 3, της αποφάσεως 1/80. Σύμφωνα με τις τελευταίες αυτές διατάξεις, οι λεπτομέρειες εφαρμογής των κανόνων των άρθρων αυτών καθορίζονται από την εθνική νομοθεσία. Όσον αφορά τη δική μου γνώμη, θεωρώ, υπό το φως της αποφάσεως του Δικαστηρίου, ότι μια διάταξη αποφάσεως του Συμβουλίου Συνδέσεως μπορεί να είναι κατά τέτοιο τρόπο διατυπωμένη ώστε η εφαρμογή της να μην εξαρτάται από εκτελεστικά μέτρα. Τα συμβαλλόμενα μέρη οφείλουν να εφαρμόζουν τις διατάξεις των αποφάσεων του Συμβουλίου Συνδέσεως, ουδόλως όμως θεωρείται δεδομένο ότι, σε όλες τις περιπτώσεις, για την εφαρμογή των διατάξεων αυτών *απαιτείται* οπωσδήποτε και η λήψη εκτελεστικών μέτρων. Αυτό εξαρτάται, όπως έχει αποφανθεί το Δικαστήριο, από την οικονομία των εν λόγω διατάξεων. Τα εκτελεστικά αυτά μέτρα δεν αποτελούν προϋποθέσεις για την εφαρμογή των εν λόγω διατάξεων παρά *μόνο* εφόσον αυτά είναι αναγκαία και όχι *επειδή* είναι πάντοτε a priori αναγκαία.

37. Εξετάζοντας το περιεχόμενο των συγκεκριμένων επιμάχων διατάξεων, ομολογώ ότι δεν βρίσκω σ' αυτές στοιχεία από τα οποία να προκύπτει καταφανώς ότι οι υποχρεώσεις που αυτές επιβάλλουν είναι τόσον αόριστες ή ασαφείς ώστε να μην μπορούν να εφαρμοστούν χωρίς τη λήψη εκτελεστικών μέτρων. Όπως φαίνεται, η ελευθερία προσβάσεως σε οποιαδήποτε έμμισθη δραστηριότητα της επιλογής του όσον αφορά έναν Τούρκο εργαζόμενο που απασχολείται νομίμως επί ορισμένο χρονικό διάστημα στην αγορά εργασίας κράτους μέλους αποτελεί κανόνα αρκούντως ακριβή, ώστε να μπορεί, ως έχει, να εφαρμόζεται. Συγκεκριμένα, όπως προκύπτει, η διατύπωση του άρθρου 2, παράγραφος 1, στοιχείο β), της αποφάσεως 2/76 και του άρθρου 6, παράγραφος 1, τρίτη περίπτωση, της αποφάσεως 1/80 επιτρέπει να προσδιορίζεται αν στο πλαίσιο μιας καταστάσεως παραβιάζεται το περιεχόμενο των διατάξεων διά της παρεμβολής εμποδίων στην ελευθερία προσβάσεως σε κάθε έμμισθη δραστηριότητα που αυτές προβλέπουν. Ομοίως, όπως φαίνεται, η ρήτρα περί standstill του άρθρου 7 της αποφάσεως 2/76 και του άρθρου 13 της αποφάσεως 1/80 αναλύεται σε συγκεκριμένη απαγόρευση της οποίας η εφαρμογή δεν απαιτεί, αυτή καθεαυτή, τη λήψη εκτελεστικών μέτρων. Και εδώ ακόμα νομίζω ότι το περιεχόμενο των διατάξεων αυτών επιτρέπει να προσδιορίζεται αν στο πλαίσιο μιας καταστάσεως υφίσταται παράβασή τους. Παρατηρώ εξάλλου ότι τα τελευταίως αναφερθέντα άρθρα ούτε καν περιέχουν ειδικές διατάξεις κατά τις οποίες οι λεπτομέρειες εφαρμογής πρέπει να καθορίζονται από τις εθνικές νομοθεσίες.

38. Αυτό δεν σημαίνει, ωστόσο, ότι δεν πρέπει να καθοριστεί κάποια διαδικασία για τη ρύθμιση ορισμένων λεπτομερειών ή τη διασάφηση των προϋποθέσεων εφαρμογής σε περιπτώσεις που παρουσιάζουν ορισμένες ιδιαιτερότητες. Αλλά το γεγονός ότι μια διάταξη δεν περιλαμβάνει τόσους ειδικούς κανόνες όσα είναι τα είδη των καταστάσεων που καλείται να ρυθμίσει, αυτό δεν σημαίνει ότι η εν λόγω διάταξη πρέπει να θεωρηθεί ασαφής ή εξαρτώμενη από αίρεση και μη δυνάμενη, ως τοιαύτη, να τύχει απευθείας εφαρμογής. Στη νομολογία του Δικαστηρίου υπάρχει πληθώρα παραδειγμάτων σχετικών με διατάξεις των οποίων ο γενικός χαρακτήρας, πράγμα που καθιστούσε αναγκαία την ερμηνεία του Δικαστηρίου ως προς το αν οι διατάξεις αυτές ισχύουν στην τάδε η δείνα περίπτωση, ουδόλως εμπόδισε την αναγνώριση της δυνατότητας απευθείας εφαρμογής τους. Αν επρόκειτο να μην αναγνωρίζεται τέτοια δυνατότητα σε κάθε διάταξη του κοινοτικού δικαίου όπου δεν περιγράφονται εξαντλητικώς οι περιπτώσεις στις οποίες αυτή εφαρμόζεται, κεφάλαια ολόκληρα του νομολογιακού έργου του Δικαστηρίου θα εξαφανίζονταν. Είναι, εξάλλου, ανάγκη να υπενθυμίσω

ότι η αναμφισβήτητη αρμοδιότητα των κρατών μελών να προσδιορίζουν τα μέτρα που επιτρέπουν την επίτευξη του καθοριζομένου από μια οδηγία αποτελέσματος δεν εμπόδισε το Δικαστήριο, σε πολλές περιπτώσεις, να αναγνωρίσει ότι είναι δυνατή η απευθείας εφαρμογή των διατάξεων μιας οδηγίας καίτοι δεν υφίστανται εθνικά μέτρα για τη μεταφορά της στο εσωτερικό δίκαιο, μέτρα που είναι ωστόσο αναγκαία για την ακριβή πρόβλεψη των λεπτομερειών εφαρμογής;

39. Συναφώς, μπορεί να γίνει παραλληλισμός με τη συλλογιστική που ακολούθησε το Δικαστήριο στην απόφασή του της 4ης Δεκεμβρίου 1986, FNV[34]. Καθώς είχε ζητηθεί από το Δικαστήριο να αποφανθεί ως προς τη δυνατότητα απευθείας εφαρμογής του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1978, περί της προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως[35], το Δικαστήριο παρατήρησε ότι από το περιεχόμενο του άρθρου 5 της εν λόγω οδηγίας, το οποίο υποχρεώνει τα κράτη μέλη να λάβουν

« τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να καταργήσουν τις νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις που είναι αντίθετες προς την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως »,

συνήγαγε ότι η διάταξη αυτή προβλέπει

« όρους από τους οποίου εξαρτά την απαγόρευση των διακρίσεων »,

προσθέτοντας ότι,

« το άρθρο 5 ναι μεν παρέχει διακριτική ευχέρεια στα κράτη μέλη ως προς τα μέσα, προβλέπει όμως σαφώς το αποτέλεσμα που πρέπει να επιτευχθεί »[36].

Έτσι, το Δικαστήριο κατέληξε στο ότι το προαναφερθέν άρθρο 4, παράγραφος 1,

« δεν παρέχει καθόλου στα κράτη μέλη την ευχέρεια να εξαρτήσουν υπό όρους ή να περιορίσουν την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ως προς τα θέματα που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του »

και ότι η διάταξη αυτή

« είναι επαρκώς σαφής και απαλλαγμένη αιρέσεων ώστε... οι ιδιώτες να μπορούν να την επικαλούνται ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων »[37].

40. Νομίζω ότι η ανάλυση αυτή ισχύει, τηρουμένων των αναλογιών, και για την υπό κρίση περίπτωση, όπου, ενόψει του περιεχομένου των επιμάχων στις αποφάσεις 2/76 και 1/80 διατάξεων, το γεγονός ότι προβλέπεται σ' αυτές ότι τα συμβαλλόμενα μέρη λαμβάνουν τα μέτρα που συνεπάγεται η εκτέλεσή τους και, ενδεχομένως, ότι τα κράτη μέλη καθορίζουν τις λεπτομέρειες εφαρμογής τους δεν αρκεί για να θεωρηθεί ότι τα κράτη μέλη μπορούν να περιορίζουν ή να εξαρτούν από όρους την εφαρμογή του κανόνα σχετικά με την πρόσβαση σε απασχόληση ή του κανόνα σχετικά με τη ρήτρα standstill. Το σαφές περιεχόμενο των κανόνων αυτών δεν παρέχει στα κράτη μέλη την ευχέρεια να τους τροποποιούν ή να επιβάλλουν πρόσθετες προϋποθέσεις για την εφαρμογή τους.

34 — 71/85, Συλλογή 1986, σ. 3855.

35 — ΕΕ ειδ. έκδ. 05/003, σ. 160.

36 — Προαναφερθείσα απόφαση 71/85, σκέψη 20.

37 — Σκέψη 21.

41. Η Κυβέρνηση των Κάτω Χωρών επικαλέστηκε επίσης, προς την κατεύθυνση της μη αναγνωρίσεως της δυνατότητας απευθείας εφαρμογής, την ύπαρξη, στο άρθρο 6 της αποφάσεως 2/76 και στο άρθρο 12 της αποφάσεως 1/80, μιας ρήτρας διασφαλίσεως. Σύμφωνα με την πρώτη διάταξη, « όταν ένα κράτος μέλος της Κοινότητας ή η Τουρκία, υφίσταται ή απειλείται να υποστεί διαταραχές στην αγορά του εργασίας δυνάμενες να συνεπάγονται σοβαρούς κινδύνους για το επίπεδο ζωής ή απασχολήσεως, σε μια περιοχή, κλάδο δραστηριοτήτων ή επάγγελμα, το οικείο κράτος μπορεί να μην εφαρμόζει αυτομάτως τις διατάξεις της παραγράφου 1, στοιχεία α) και β), του άρθρου 2. Το οικείο κράτος ενημερώνει το Συμβούλιο Συνδέσεως γι' αυτόν τον προσωρινό περιορισμό ». Η δεύτερη διάταξη είναι πανομοιότυπη, με εξαίρεση μια αλλαγή στην απαρίθμηση των διατάξεων που είναι δυνατόν να μην εφαρμόζονται αυτομάτως. Η Ολλανδική Κυβέρνηση φρονεί ότι η μονομερής ευχέρεια που κατ' αυτόν τον τρόπο επιφυλάσσεται στα συμβαλλόμενα στη Συμφωνία κράτη, χωρίς να υφίσταται προηγούμενη άδεια ή συμφωνία αλλά μόνο μέσω απλής ενημερώσεως του Συμβουλίου Συνδέσεως, πρέπει να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι ο κανόνας προσβάσεως σε οποιαδήποτε έμμισθη δραστηριότητα, κανόνας που περιλαμβάνεται σ' αυτούς που είναι δυνατόν να μην εφαρμόζονται αυτομάτως υπό τις προαναφερθείσες περιστάσεις, δεν μπορεί να εφαρμοστεί απευθείας.

42. Με την απόφασή του Kupferberg, το Δικαστήριο σημείωσε, σχετικά με τις ρήτρες διασφαλίσεως που περιλαμβάνονται στη Συμφωνία Ελεύθερου Εμπορίου μεταξύ ΕΟΚ και Πορτογαλίας, ότι έπρεπε να παρατηρηθεί ότι οι ρήτρες διασφαλίσεως

« εφαρμόζονται μόνο σε καθορισμένες περιπτώσεις και, κατά γενικό κανόνα, κατόπιν από κοινού εξετάσεως εντός της μικτής επιτροπής »

και ότι,

« πλην ειδικών συνθηκών που συνεπάγονται την εφαρμογή των ρητρών αυτών ... η ύπαρξή τους, δεν δύναται, αυτή καθεαυτή, να επιδρά στην απευθείας εφαρμογή ορισμένων διατάξεων της Συμφωνίας » [38].

Είναι αλήθεια ότι οι ρήτρες διασφαλίσεως που περιλαμβάνονται στις αποφάσεις της Συμφωνίας ΕΟΚ-Τουρκίας διαφέρουν από τις αντίστοιχες ρήτρες της Συμφωνίας Ελευθέρου Εμπορίου που αποτελεί το αντικείμενο της αποφάσεως Kupferberg, υπό την έννοια ότι οι τελευταίες αυτές διατάξεις δεν εφαρμόζονται, κατά γενικό κανόνα, παρά μόνο μετά από κατ' αντιμωλίαν εξέταση εντός της μικτής επιτροπής, ενώ καμιά τέτοιου είδους εξέταση δεν προηγείται της εφαρμογής των πρώτων ρητρών. Σημειώνω πάντως ότι από το περιεχόμενο της αποφάσεως Kupferberg δεν προκύπτει ότι το γεγονός αυτό αρκεί, από μόνο του, για να αποκλειστεί η δυνατότητα απευθείας εφαρμογής των σχετικών διατάξεων. Στην απόφαση του Δικαστηρίου μνημονεύεται ότι « κατά γενικόν κανόνα », και όχι σε όλες τις περιπτώσεις, υφίσταται κατ' αντιμωλίαν εξέταση εντός της μικτής επιτροπής. Αυτό που κυρίως πιστεύω είναι ότι η απόφαση υπογραμμίζει τον ειδικό χαρακτήρα των καταστάσεων που μπορούν να συνεπάγονται την εφαρμογή των ρητρών διασφαλίσεως. Και τέτοιος ειδικός χαρακτήρας σαφώς υφίσταται στις ρήτρες των αποφάσεων 2/76 και 1/80. Στις αποφάσεις αυτές τίθεται ζήτημα απειλής « στην αγορά εργασίας διαταραχών δυνάμενων να συνεπάγονται σοβαρούς κινδύνους, για το επίπεδο ζωής ή απασχολήσεως σε μια περιοχή, κλάδο δραστηριοτήτων ή επάγγελμα », και ορίζεται επιπλέον ότι μόνο οι περιστάσεις αυτές επιτρέπουν στο οικείο κράτος « να μην εφαρμόζει αυτομάτως » ορισμένες διατάξεις των αποφάσεων. Με τη διατύπωση αυτή υπογραμμίζεται, καθώς νομίζω, ότι με τις ρήτρες διασφαλίσεως δεν πρέπει να επιτρέπεται παρά μόνο η αντιμετώπιση εξαιρετικών καταστάσεων και ότι, ενόψει τέτοιων εξαιρέσεων, ο κανόνας είναι η *αυτόματη εφαρμογή* από τα κράτη μέλη των σχετικών διατάξεων.

38 — Προαναφερθείσα απόφαση 104/81, σκέψη 21.

43. Ας σημειωθεί, εν παρόδω, ότι αυτή η *αυτόματη εφαρμογή*, περί της οποίας γίνεται μνεία a contrario στις εν λόγω ρήτρες διασφαλίσεως, φαίνεται να εξασθενίζει την άποψη κατά την οποία η εξουσία των κρατών μελών να λαμβάνουν τα μέτρα εκτελέσεως των αποφάσεων του Συμβουλίου Συνδέσεως ή, ενδεχομένως, να καθορίζουν τις λεπτομέρειες εφαρμογής ορισμένων από τις διατάξεις τους συνεπάγεται γι' αυτά τη δυνατότητα να διασαφηνίζουν το περιεχόμενο των επιμάχων στην υπό κρίση υπόθεση διατάξεων, προσθέτοντας ιδίως όρους, πράγμα απαγορευτικό για την απευθείας εφαρμογή τους. Νομίζω ότι το επίθετο « αυτόματη » υποδηλώνει μάλλον ότι ζήτημα όρων εφαρμογής δεν υφίσταται πλέον.

44. Η ανάλυση των ρητρών διασφαλίσεως που περιλαμβάνονται στις αποφάσεις του Συμβουλίου Συνδέσεως μου φέρνει στον νου τη θέση που έλαβε το Δικαστήριο, στην απόφασή του International Fruit Company της 12ης Δεκεμβρίου 1972 [39], σχετικά με το ζήτημα αν οι διατάξεις της Γενικής Συμφωνίας Δασμών και Εμπορίου (GATT) παρείχαν στους πολίτες της Κοινότητας το δικαίωμα να τις επικαλούνται ενώπιον δικαστηρίων. Το Δικαστήριο, λαμβάνοντας υπόψη, προκειμένου να απαντήσει στο ερώτημα αυτό, « τόσο το πνεύμα όσο και την οικονομία και τη διατύπωση της Γενικής Συμφωνίας » [40] επισήμανε ότι η εν λόγω συμφωνία,

« βασισμένη, κατά το προοίμιό της, στην αρχή των διαπραγματεύσεων " επί τη βάσει της αμοιβαιότητας και των αμοιβαίως παρεχομένων ωφελημάτων " χαρακτηρίζεται από τη μεγάλη ελαστικότητα των διατάξεών της, ιδίως των σχετικών με τις δυνατότητες παρεκκλίσεως, τα μέτρα που μπορούν να ληφθούν ενώπιον εξαιρετικών δυσκολιών και τη ρύθμιση των διαφορών μεταξύ των συμβαλλομένων μερών » [41].

Στη συνέχεια, αφού το Δικαστήριο εξέτασε ειδικώς ορισμένες διατάξεις της συμφωνίας, κατέληξε ότι η υποβληθείσα στην κρίση του συμφωνία, τοποθετημένη σ' ένα τέτοιο πλαίσιο,

« δεν μπορεί να γεννά υπέρ των πολιτών της Κοινότητας το δικαίωμα να την επικαλούνται ενώπιον δικαστηρίων » [42].

Ύστερα από την απόφαση αυτή, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε επανειλημμένα τη θέση αυτή, στηριζόμενο στο γενικό πλαίσιο της GATT, όσον αφορά άλλες διατάξεις της συμφωνίας, ιδίως με τις δύο αποφάσεις του της 16ης Μαρτίου 1983 [43].

45. Θα ήθελα, πρώτ' απ' όλα, να επισημάνω ότι, όπως προκύπτει, η Συμφωνία Συνδέσεως ΕΟΚ-Τουρκίας δεν χαρακτηρίζεται γενικώς από την ίδια *ευκαμψία* με αυτήν που ρητώς μνημονεύθηκε όσον αφορά την GATT. Χωρίς να χρειάζεται να επανέλθω εκ νέου στο γενικό πλαίσιο της Συμφωνίας Συνδέσεως, θεωρώ ωστόσο σημαντικό να παρατηρήσω, εντός παρενθέσεων, ότι η τελευταία αυτή Συμφωνία αποτελεί, προφανώς, ένα σαφώς περισσότερο δεσμευτικό πλαίσιο. Από την ανάγνωση των σκέψεων 22 έως 26 της αποφάσεως International Fruit Company, όπου υπογραμμίζεται ιδίως η σημασία του άρθρου XXII, παράγραφος 1, της GATT, κατά το οποίο « παν συμβαλλόμενο μέρος θέλει εξετάσει μετά πνεύματος κατανοήσεως τας παραστάσεις τας οποίας δύναται να απευθύνει προς αυτό παν έτερον συμβαλλόμενο μέρος, οφείλει δε να παρέχει πάσαν δυνατότητα συνεννοήσεων σχετικών με τας τοιαύτας παραστάσεις », του άρθρου XXV, παράγραφος 1, της ίδιας συμφωνίας, όπου προβλέπεται ότι τα συμβαλλόμενα μέρη « δύνανται, τη αιτήσει συμβαλλομένου μέρους, να προσέλθωσιν εις συνεννοήσεις μεθ' ενός ή πλειόνων συμβαλλομένων μερών επί θέματος διά το οποίον δεν εξευρέθη ικανοποιητική λύσις και επί τη βάσει των συνεννοήσεων τας οποίας προβλέπει η πρώτη παράγραφος του παρόντος άρθρου », και των

39 — 21/72 έως 24/72, Rec. 1972, σ. 1219.

40 — Σκέψη 20.

41 — Σκέψη 21.

42 — Σκέψη 27.

43 — SIOT κατά Ιταλικού Υπουργείου Οικονομικών (266/81, Συλλογή 1983, σ. 731) και Amministrazione delle finanze dello Stato κατά SPI κατά SAMI (267/81 έως 269/81, Συλλογή 1983, σ. 801).

μέτρων διευθετήσεως των διαφορών, στα οποία περιλαμβάνονται, σύμφωνα με την ίδια τη φρασεολογία του Δικαστηρίου,

« έγγραφες παραστάσεις ή προτάσεις προς "εξέτασιν μετά πνεύματος κατανοήσεως", έρευνες συνοδευόμενες ενδεχομένως από συστάσεις, διαβουλεύσεις ή αποφάσεις των συμβαλλομένων μερών, συμπεριλαμβανομένης της εξουσιοδοτήσεως ορισμένων συμβαλλομένων μερών να αναστέλλουν έναντι άλλων την εφαρμογή κάθε παραχωρήσεως ή άλλης υποχρεώσεως που πηγάζει από τη Γενική Συμφωνία » [44],

συνάγεται, εξ αντιδιαστολής, ο αισθητά περισσότερο κατευθυντήριος χαρακτήρας των διατάξεων της Συμφωνίας Συνδέσεως.

46. Αλλά, προκειμένου, ειδικότερα, για τις ρήτρες διασφαλίσεως, πρέπει κυρίως να υπογραμμιστεί ότι από τις ρήτρες που περιλαμβάνονται στις συμφωνίες συνδέσεως δεν προκύπτει ο ίδιος βαθμός ευκαμψίας με αυτόν των ρητρών της GATT και ότι, επομένως, ουδόλως θα ήταν δικαιολογημένη μια κατ' αναλογία προς τις τελευταίες αυτές ρήτρες συλλογιστική προκειμένου να συναχθεί η έλλειψη δυνατότητας απευθείας εφαρμογής διατάξεων των εν λόγω αποφάσεων. Με την απόφαση International Fruit Company, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι,

« σε περίπτωση που, λόγω υποχρεώσεως αναληφθείσας δυνάμει της Γενικής Συμφωνίας ή παραχωρήσεως σχετικής με προτίμηση, ορισμένοι υφίστανται ή κινδυνεύουν να υποστούν σοβαρή ζημία, το άρθρο XIX προβλέπει τη δυνατότητα για ένα συμβαλλόμενο μέρος να αναστείλει μονομερώς την εκτέλεση της υποχρεώσεως, καθώς και να αποσύρει ή να τροποποιήσει την παραχώρηση, είτε κατόπιν συνεννοήσεως με το σύνολο των συμβαλλομένων μερών και ελλείψει συμφωνίας μεταξύ των ενδιαφερομένων συμβαλλομένων μερών, είτε και χωρίς προηγούμενη συνεννόηση και προσωρινά, αν συντρέχουν λόγοι επείγοντος« [45].

Η σύγκριση με τις ρήτρες διασφαλίσεως των αποφάσεων του Συμβουλίου Συνδέσεως οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, πρώτον, οι ρήτρες αυτές εντάσσονται σ' ένα γενικό πλαίσιο που είναι περισσότερο δεσμευτικό απ' αυτό της GATT και, δεύτερον, οι εν λόγω ρήτρες ορίζονται ρητώς ως εξαιρέσεις από τον κανόνα της *αυτόματης εφαρμογής* των διατάξεων των εν λόγω αποφάσεων, ενώ οι αποφάσεις της GATT, οι οποίες φαίνεται να εναρμονίζονται με το γενικώς « εύκαμπτο » γενικό πλαίσιο όπου τοποθετούνται, δυσχερώς θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως παρεκκλίσεις από την αυτόματη εφαρμογή η οποία, στην πραγματικότητα, δεν αποτελεί μέρος του συστήματος αυτού.

47. Τα διαφορετικά αυτά σύνολα θεωρήσεων με οδηγούν στη σκέψη ότι οι ρήτρες διασφαλίσεως που περιλαμβάνονται στις αποφάσεις 2/76 και 1/80, των οποίων η χρήση, επιτρεπόμενη μόνο σε συγκεκριμένες περιπτώσεις κρίσεως, δεν είναι απολύτως αυθαίρετη, δεν φαίνεται να νοούνται κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μπορεί να θίγεται η δυνατότητα απευθείας εφαρμογής ορισμένων από τις διατάξεις των εν λόγω αποφάσεων.

48. Τέλος, πρέπει να εξεταστεί μια τελευταία αντίρρηση, δηλαδή αυτή που αφορά το γεγονός ότι οι αποφάσεις του Συμβουλίου Συνδέσεως ΕΟΚ-Τουρκίας δεν δημοσιεύονται. Είναι αληθές ότι οι αποφάσεις αυτές δεν υπόκεινται στους κανόνες δημοσιότητας και, πράγματι, δεν δημοσιεύονται στην Επίσημη Εφημερίδα. Θα μπορούσε, πράγματι, να αναρωτηθεί κανείς αν η υπαγωγή των αποφάσεων αυτών στην κοινοτική έννομη τάξη δικαιολογεί και την πρόβλεψη της δημοσιεύσεώς τους. Θα ήθελα, ωστόσο, να παρατηρήσω, όσον αφορά το ζήτημα που απασχολεί εδώ το

44 — Προαναφερθείσα απόφαση στις υποθέσεις 21/72 έως 24/72, σκέψη 25.

45 — Σκέψη 26.

Δικαστήριο, ότι, απ' όσα γνωρίζω, ουδέποτε το Δικαστήριο εξήρτησε ρητώς τη δυνατότητα απευθείας εφαρμογής μιας διατάξεως από τη δημοσίευση του κειμένου της. Έτσι, εφόσον τα συμβαλλόμενα στη Συμφωνία Συνδέσεως μέρη, μεταξύ των οποίων και τα κράτη μέλη, γνωρίζουν τις αποφάσεις του Συμβουλίου Συνδέσεως, δεδομένου ότι εκπροσωπούνται εκεί δυνάμει του άρθρου 23 της Συμφωνίας, δυσχερώς θα μπορούσε να αντιταχθεί σε Τούρκο υπήκοο η έλλειψη απλώς δημοσιεύσεως μιας αποφάσεως του Συμβουλίου Συνδέσεως προκειμένου να στερηθεί αυτός της δυνατότητας να επικαλεστεί ενώπιον δικαστηρίου κατά κράτους μέλους μια από τις διατάξεις της, εφόσον η εν λόγω απόφαση πληροί οπωσδήποτε τις προϋποθέσεις σαφηνείας, ακριβείας και μη εξαρτήσεως από προϋποθέσεις και της οποίας ο εν λόγω Τούρκος εργαζόμενος θα έπρεπε να είχε λάβει γνώση. Αυτός είναι ακριβώς και ο λόγος για τον οποίο προτείνω, όσον αφορά την απάντηση στο δεύτερο ερώτημα, να μη δοθεί καθοριστική σημασία στην έλλειψη δημοσιεύσεως.

49. Περαίνοντας την ανάπτυξη των απόψεών μου όσον αφορά την εξέταση του δευτέρου προδικαστικού ερωτήματος του Raad van State, καταλήγω στη διαπίστωση ότι, ενόψει του σαφούς και ακριβούς περιεχομένου των επιμάχων διατάξεων των αποφάσεων 2/76 και 1/80, δεν προέκυψε καμιά σκέψη, συνδεόμενη με τους θεμελιώδεις στόχους της Συμφωνίας Συνδέσεως, τη συνολική της δομή ή την οικονομία των εν λόγω διατάξεων εντός των προαναφερθεισών αποφάσεων, δυνάμενη να τις χαρακτηρίσει, τελικώς, ως ανεπαρκώς ακριβείς ή ως εξαρτώμενες από προϋποθέσεις. Επομένως, δεν βλέπω κανένα λόγο που θα δικαιολογούσε τη μη αναγνώριση της δυνατότητας απευθείας εφαρμογής των διατάξεων που απασχολούν το παραπέμπον δικαστήριο. Θα ήθελα, εξάλλου, να παρατηρήσω ότι το Δικαστήριο, δεχόμενο με την απόφασή του Demirel, ότι η απόφαση 1/80 απαγορεύει, με μια από τις επίμαχες στην υπό κρίση υπόθεση διατάξεις, « κάθε νέο περιορισμό όσον αφορά τους όρους προσβάσεως στην απασχόληση », δεν φάνηκε να εκφράζει αμφιβολίες ως προς την ακριβή έννοια της διατάξεως αυτής. Η δυνατότητα της απευθείας εφαρμογής των διατάξεων που υποβλήθηκαν στην κρίση του Δικαστηρίου απορρέει, κατά τη γνώμη μου, κατά τρόπο άμεσο από την απόφαση αυτή, η οποία, όπως ήδη προανέφερα, επισήμανε ότι μόνο το Συμβούλιο Συνδέσεως έχει

« αρμοδιότητα για τη θέσπιση συγκεκριμένων κανόνων σχετικά με τη σταδιακή πραγματοποίηση της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων » [46].

Έτσι, η πραγματοποιηθείσα με την απόφαση του Δικαστηρίου αντιπαράθεση μεταξύ των διατάξεων της Συμφωνίας, που είναι προγραμματικού κατ' ουσίαν περιεχομένου, και των διατάξεων των αποφάσεων του Συμβουλίου, των οποίων σκοπός είναι, κατά κάποιο τρόπο, η ακρίβεια, σημαίνει την έμμεση αναγνώριση του ότι οι τελευταίες μπορούν να εφαρμόζονται απευθείας.

50. Κατόπιν των ανωτέρω, προτείνω να δοθεί στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου καταφατική απάντηση.

III — Επί του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος

51. Φθάνω, έτσι, στην εξέταση του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος. Με αυτό ερωτάται αν η έκφραση « που απασχολείται νομίμως » του άρθρου 2, παράγραφος 1, στοιχείο β), της αποφάσεως 2/76 και/ή του άρθρου 6, παράγραφος 1, τρίτη περίπτωση, της αποφάσεως 1/80 αφορά κατ' ουσίαν την εργασία Τούρκου υπηκόου, μόνον εφόσον ο τελευταίος είναι κάτοχος αδείας διαμονής δυνάμει της νομοθεσίας περί αλλοδαπών ή απλώς την εργασία που νομίμως επιτρέπεται δυνάμει αποκλειστικά των σχετικών με την απασχόληση των αλλοδαπών διατάξεων. Η κρισιμότητα του ερωτήματος αυτού καταφαίνεται σαφώς από την κατάσταση που αποτέλεσε την αιτία της διαφοράς της κυρίας δίκης. Πράγματι, ο Sevince είχε επίσημη άδεια εργασίας — την οποία προφανώς και εκμεταλλεύθηκε — κατά

46 — Προαναφερθείσα απόφαση 12/86, σκέψη 21.

την περίοδο που, καίτοι εστερείτο, κυριολεκτικώς, αδείας διαμονής, είχαν, ωστόσο, ανασταλεί, μέχρι την οριστική εκδίκαση της ένδικης προσφυγής του, τα αποτελέσματα της διοικητικής αποφάσεως με την οποία δεν ανανεώθηκε η ισχύς της άδειάς του διαμονής. Έτσι, ο Sevince εργαζόταν νομοτύπως από πλευράς νομοθεσίας περί απασχολήσεως αλλοδαπών, σύμφωνα με την οποία του είχε χορηγηθεί « πιστοποιητικό » που του επέτρεπε να μη θεωρείται πλέον ως αλλοδαπός από πλευράς της νομοθεσίας αυτής και να έχει, κατά συνέπεια, πρόσβαση σε οποιαδήποτε έμμισθη δραστηριότητα[47], χωρίς ωστόσο η κατάστασή του να είναι ταυτόχρονα σύννομη σε σχέση με τη νομοθεσία περί αλλοδαπών, εφόσον δεν διέθετε άδεια διαμονής.

52. Υπέρ της απόψεως ότι η εν λόγω νόμιμη εργασία αφορά απλώς μια κατάσταση που είναι σύννομη κατά την έννοια, αποκλειστικά, της νομοθεσίας περί απασχολήσεως αλλοδαπών, ανεξαρτήτως οποιουδήποτε στοιχείου συνδεομένου με τη νομιμότητα της διαμονής, ο προσφεύγων της κύριας δίκης και η Επιτροπή τόνισαν ιδίως τη σημασία μιας σύγκρισης του κειμένου διαφόρων διατάξεων των σχετικών αποφάσεων του Συμβουλίου Συνδέσεως. Ειδικότερα, ισχυρίστηκαν ότι, όσον αφορά, π. χ., την απόφαση 1/80, ορισμένα άρθρα αναφέρονται ρητώς στο δικαίωμα διαμονής. Παραθέτουν έτσι το άρθρο 13, το οποίο αφορά « τους εργαζομένους και τα μέλη των οικογενειών τους... των οποίων η κατάσταση είναι σύννομη όσον αφορά τη διαμονή και την εργασία » και το άρθρο 8, παράγραφος 2, σχετικά με τους « Τούρκους εργαζομένους που έχουν νομίμως δηλωθεί ως άνεργοι και νομίμως διαμένουν στο έδαφος (ενός) κράτους μέλους ». Φρονούν ότι η μνεία απλώς, σε άλλες διατάξεις, μεταξύ των οποίων και αυτές που αποτελούν το αντικείμενο του προδικαστικού ερωτήματος, της *νόμιμης εργασίας*, χωρίς να γίνεται λόγος περί *διαμονής*, εκδηλώνει την πρόθεση των συντακτών των αποφάσεων 2/76 και 1/80 να παράσχουν δικαιώματα υπέρ προσώπων των οποίων η κατάσταση είναι σύννομη από πλευράς και μόνο της νομοθεσίας περί απασχολήσεως, χωρίς η θέση τους, όσον αφορά τη νομοθεσία περί διαμονής, να παίζει οποιοδήποτε ρόλο.

53. Οι Κυβερνήσεις των Κάτω Χωρών και της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας δεν συμφωνούν με μια τέτοια ανάλυση. Ειδικότερα, η Ολλανδική Κυβέρνηση υποστήριξε, όσον αφορά το άρθρο 6, παράγραφος 1, τρίτη περίπτωση, της αποφάσεως 1/80, ότι η υπαγωγή στη νόμιμη αγορά εργασίας και η άσκηση νόμιμης δραστηριότητας συνεπάγονται ότι « η έμμισθη δραστηριότητα ασκείται δυνάμει αδείας διαμονής εκδοθείσας (κυρίως) για την άσκηση έμμισθης δραστηριότητας »[48]. Η εν λόγω κυβέρνηση προσέθεσε, σχετικά με το άρθρο 13 της ιδίας αποφάσεως, ότι, με την έκφραση « νόμιμη διαμονή », κατά την έννοια της διατάξεως αυτής, πρέπει να νοείται η πλήρωση των προϋποθέσεων για την έκδοση αδείας διαμονής, κυρίως προς άσκηση έμμισθης δραστηριότητας, και ότι, επομένως, ο κανόνας δεν αφορά τη διαμονή που έχει επιτραπεί λόγω διεξαγωγής δίκης με την οποία αποσκοπείται ακριβώς η διαπίστωση του αν ο ενδιαφερόμενος πληροί τις προϋποθέσεις χορηγήσεως αδείας διαμονής.

54. Ενόψει των αλληλοσυγκρουόμενων αυτών επιχειρημάτων, επιβάλλεται, δίκην προοιμίου, να διευκρινίσω ότι, κατά τη γνώμη μου, μια συλλογιστική ανάλογη προς αυτήν επί της οποίας στηρίζεται το κοινοτικό δίκαιο σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων δεν θα ήταν a priori ενδεδειγμένη. Πράγματι, ας σημειωθεί, για άλλη μια φορά, ότι το άρθρο 12 της Συμφωνίας Συνδέσεως, στο οποίο αναφέρεται το άρθρο 36 του Προσθέτου Πρωτοκόλλου, προβλέπει ότι τα συμβαλλόμενα μέρη συμφωνούν να *διαπνέονται* από τα άρθρα 48, 49 και 50 της Συνθήκης ΕΟΚ για τη σταδιακή πραγματοποίηση της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων εντός αυτών. Έτσι, οι αρχές που έχουν καθιερωθεί με τα άρθρα αυτά και τους κανόνες που τα θέτουν σε εφαρμογή δεν ισχύουν αφ' εαυτών στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων που αποτελεί το αντικείμενο της Συμφωνίας Συνδέσεως. Το δικαίωμα της ελεύθερης αυτής κυκλοφορίας απορρέει, κατ' ουσίαν, από ακριβείς κανόνες

47 — Άρθρο 3 του Wet arbeid buitenlandse werknemers.

48 — Υπόμνημα της Ολλανδικής Κυβερνήσεως, σ. 9, παράγραφος 24, της γαλλικής μεταφράσεως.

των οποίων η θέσπιση εμπίπτει στην αρμοδιότητα του Συμβουλίου Συνδέσεως. Και αυτοί ακριβώς είναι οι κανόνες που πρέπει να αναλυθούν, μόνο δε εφόσον οι εν λόγω κανόνες θα διαπνέονταν *ακριβώς* από το κοινοτικό δίκαιο περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων θα υφίστατο, ενδεχομένως, θέση για μια κατ' αναλογίαν συλλογιστική.

55. Θα πρέπει να αναγνωριστεί ότι, καθώς φαίνεται, οι θεσπιζόμενοι από το Συμβούλιο Συνδέσεως κανόνες διαπνέονται από σκοπούς εντελώς διαφορετικούς απ' αυτούς που αποτελούν το θεμέλιο των κανόνων της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας ώστε να υφίσταται, στην περίπτωση αυτή, δυνατότητα κατ' αναλογίαν συλλογιστικής. Πράγματι, οι εν λόγω κανόνες αποσκοπούν όχι στη ρύθμιση των προϋποθέσεων για την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων μεταξύ της Τουρκίας και των κρατών μελών, ιδίως προς όφελος των Τούρκων υπηκόων, αλλ' απλώς στη διασφάλιση της θέσεως των Τούρκων εργαζομένων που έχουν *ήδη* νομίμως ενταχθεί στην αγορά εργασίας ενός από τα κράτη μέλη. Επομένως, πρόκειται εδώ, στο εξεταζόμενο στάδιο λειτουργίας της Συμφωνίας Συνδέσεως, για στόχους πολύ μικρότερου βεληνεκούς απ' ό,τι αυτοί που υφίστανται στο πλαίσιο της Συνθήκης ΕΟΚ και, ως εκ τούτου, δεν προκύπτει ότι μια αναφορά στη Συνθήκη αυτή μπορεί να χρησιμεύσει, στο στάδιο αυτό, για την ερμηνεία των αποφάσεων του Συμβουλίου Συνδέσεως.

56. Μήπως θα πρέπει η εξέταση των επιμάχων διατάξεων των αποφάσεων του Συμβουλίου Συνδέσεως να ωθήσει το Δικαστήριο στο να δεχθεί την ανάλυση του Sevince και της Επιτροπής, με την οποία ζητείται ιδίως να γίνει χρήση της a contrario συλλογιστικής; Μήπως απαιτείται μια κατάσταση να είναι σύννομη όσον αφορά το δικαίωμα διαμονής μόνον όταν γίνεται ρητώς αναφορά στη νόμιμη διαμονή, πράγμα που δεν συμβαίνει όσον αφορά τις εν λόγω διατάξεις, ή συμπεριλαμβάνεται μια τέτοια κατάσταση στην έννοια της νόμιμης εργασίας; Είναι αναμφισβήτητο ότι, ενώ τα άρθρα 2, παράγραφος 1, στοιχείο β), της αποφάσεως 2/76 και 6, παράγραφος 1, τρίτη περίπτωση, της αποφάσεως 1/80 δεν κάνουν μνεία παρά μόνο της νόμιμης εργασίας, όπως προκύπτει τα άρθρα 7 και 13 των ιδίων αντιστοίχων αποφάσεων κάνουν διάκριση μεταξύ των εννοιών της διαμονής και της εργασίας. Επομένως, μια κατά γράμμα ερμηνεία θα μπορούσε να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι, όταν γίνεται λόγος μόνο για νόμιμη εργασία, στην προς εκτίμηση νομιμότητα δεν πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το ζήτημα αν υφίσταται ή όχι νόμιμη διαμονή.

57. Νομίζω πάντως ότι μια τέτοια συλλογιστική δεν μπορεί, ενόψει ορισμένων συνεπειών της, να ακολουθηθεί χωρίς κάποιους δισταγμούς. Στην πραγματικότητα, νομίζω ότι μια καθαρά «αυτόνομη» αντίληψη περί της νόμιμης εργασίας θα οδηγούσε σε κάποιο παραλογισμό, και δη διαστροφή του εφαρμοστέου δικαίου. Ας παρατηρήσουμε την εξέλιξη της σχετικής διαδικασίας σε μια περίπτωση όπως αυτή του Sevince. Οι εθνικές αρχές αρνούνται να ανανεώσουν την ισχύ της αδείας διαμονής Τούρκου εργαζομένου και αυτός ασκεί προσφυγή κατά της σχετικής αποφάσεως. Εν αναμονή της εκδόσεως της δικαστικής αποφάσεως, αναστέλλεται η εφαρμογή του μέτρου απομακρύνσεως από την επικράτεια που απορρέει από την άρνηση ανανεώσεως της ισχύος της σχετικής αδείας. Κατά το διάστημα της αναστολής αυτής, παρέχεται στον ενδιαφερόμενο η δυνατότητα να εργάζεται υπό τις προβλεπόμενες από τον νόμο περί απασχολήσεως αλλοδαπών προϋποθέσεις· επομένως κατά τρόπο νόμιμο από πλευράς αυτού του νόμου. Η αναστολή παύει να υφίσταται μετά την έκδοση της οριστικής δικαστικής αποφάσεως. Η ενδεχόμενη ακύρωση της διοικητικής αποφάσεως περί μη ανανεώσεως της ισχύος της αδείας διαμονής δεν απαιτεί κάποιο ιδιαίτερο σχόλιο, εφόσον αυτή θα συνεπαγόταν αναγνώριση του αμφισβητουμένου δικαιώματος διαμονής και θα έθετε τέρμα σε κάθε διαφορά. Αλλά, η δικαστική επικύρωση της αποφάσεως περί μη ανανεώσεως θα μπορούσε να αποδειχθεί, όπως και στην περίπτωση της διαφοράς της κύριας δίκης, μάταιη αν ο διαδραμών κατά τη διάρκεια της αναστολής χρόνος εργασίας επέτρεπε τη συμπλήρωση της χρονικής περιόδου της «νόμιμης εργασίας» κατά την έννοια των επιμάχων διατάξεων, ερμηνευομένων κατά τρόπο «αυτόνομο». Πράγματι, η κατάσταση αυτή θα στερούσε κάθε αποτελέσματος τη δικαστική επικύρωση της διοικητικής αποφάσεως

περί μη ανανεώσεως της ισχύος της αδείας διαμονής, εφόσον δεν θα ήταν πλέον δυνατό να μην παρασχεθεί στον ενδιαφερόμενο, καθώς αυτός θα είχε το προβλεπόμενο από τις αποφάσεις του Συμβουλίου Συνδέσεως δικαίωμα ασκήσεως οποιασδήποτε έμμισθης δραστηριότητας της επιλογής του, το δικαίωμα διαμονής.

58. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο χρόνος κατά τον οποίο διεξάγεται μια δίκη σχετική με την ύπαρξη ή όχι δικαιώματος διαμονής δεν θα ήταν ένας « ουδέτερος » χρόνος, εφόσον η πάροδός του θα επέτρεπε, εφόσον ο χρόνος αυτός είναι αρκούντως μακρύς, τη γένεση ενός άλλου δικαιώματος διαμονής με το οποίο θα στερείται περιεχομένου η δικαστική απόφαση με την οποία δεν θα αναγνωρίζεται το πρώτο. Με άλλα λόγια, η αναστολή των αποτελεσμάτων του μέτρου απομακρύνσεως από την επικράτεια, της οποίας ο σκοπός είναι *συντηρητικός*, δηλαδή η αποφυγή επελεύσεως υπερβολικής ζημίας στην κατάσταση του ενδιαφερομένου πριν αυτή χαρακτηριστεί δικαστικώς, θα καθίστατο *συστατική δικαιωμάτων* και θα μπορούσε να αντιταχθεί στις εθνικές αρχές. Απ' τη μια μεριά, το μέτρο αναστολής *εξουδετερώνει* προσωρινώς το μέτρο απομακρύνσεως προκειμένου να διαφυλαχθεί η κατάσταση του ενδιαφερομένου· απ' την άλλη, η αναστολή αυτή αποδεικνύεται *ενεργητική*, εφόσον η εργασία που ο ενδιαφερόμενος επιτέλεσε κατά τον χρόνο αυτό θα μπορεί τελικώς να προκαλέσει τη γένεση δικαιώματος διαμονής. Δεν μπορώ να διανοηθώ ότι το Συμβούλιο Συνδέσεως επιδίωξε ένα τέτοιο αποτέλεσμα.

59. Μήπως θα μπορούσε να αντιταχθεί ότι στα εθνικά δικαστήρια, ενώπιον των οποίων ασκείται προσφυγή έχουσα ανασταλτικό για την προσβαλλομένη απόφαση αποτέλεσμα, εναπόκειται να αποφαίνονται χωρίς χρονοτριβή ώστε η χρονική περίοδος μιας εργασίας, που νομίμως συμπληρώθηκε κατά την αναστολή, να μην αρκεί για την κτήση του δικαιώματος προς οποιαδήποτε έμμισθη δραστηριότητα καθώς και του συνακολούθου δικαιώματος διαμονής; Δεν νομίζω ότι μια τέτοια θεώρηση μπορεί να έχει θέση στην ερμηνεία των επιμάχων διατάξεων. Μια τέτοια « αντιστροφή του βάρους αποδείξεως » δεν είναι νοητή εδώ, διότι το πνεύμα της αναστολής των αποτελεσμάτων μιας διοικητικής αποφάσεως περί μη χορηγήσεως αδείας διαμονής μέχρι την έκδοση οριστικής δικαστικής αποφάσεως σχετικά με το κύρος της είναι « να παγώνει » μια κατάσταση μέχρι την έκδοση δικαστικής αποφάσεως. Το « πάγωμα » πρέπει να υφίσταται και ως προς τις δύο έννοιες. Διατηρείται η κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο Τούρκος υπήκοος με το να αποφασίζεται να μην προδικαστεί, με την άμεση εκτέλεση του μέτρου απομακρύνσεως, η έκβαση της δίκης, αλλά αυτό δεν μπορεί να σημαίνει, ταυτόχρονα, τη γένεση δικαιωμάτων που να επιβάλλουν οριστικά στο οικείο κράτος μέλος, ασχέτως του ποια θα είναι αυτή η έκβαση, τη διηνεκή παραμονή του εν λόγω υπηκόου στο έδαφός του.

60. Εξάλλου, νομίζω ότι μια ερμηνεία λαμβάνουσα υπόψη την έννοια αυτή του « παγώματος » μιας καταστάσεως στοιχεί απόλυτα στη δικαιολογημένη εμπιστοσύνη, εφόσον το εξ ορισμού συντηρητικό μέτρο της αναστολής των αποτελεσμάτων μη χορηγήσεως αδείας διαμονής θα πρέπει να θεωρείται ως αποκλείον, *απεριφράστως*, για τον ενδιαφερόμενο την κτήση, κατά τη διάρκεια της αναστολής αυτής, δικαιώματος διαμονής λόγω ασκήσεως επαγγελματικής δραστηριότητας.

61. Κατά τα λοιπά, θα ήθελα να προσθέσω ότι μια ερμηνεία του όρου « νόμιμη εργασία » υπό καθαρώς « αυτόνομη » έννοια ασφαλώς θα ωθούσε, με την επιφύλαξη της τηρήσεως της προαναφερθείσας ρήτρας standstill, τα κράτη μέλη στο να μη χορηγούν, είτε σε νομοθετικό ή κανονιστικό επίπεδο είτε σε επίπεδο διοικητικής πρακτικής ανασταλτικά μέτρα των οποίων ο ευνοϊκός χαρακτήρας θα αποδεικνυόταν τόσον « δαπανηρός ». Νομίζω ότι η αναστολή, πριν από την έκδοση της δικαστικής αποφάσεως, διοικητικών αποφάσεων τόσο σοβαρών όσον η απομάκρυνση από την επικράτεια αποτελεί ένα λίαν επαινετό μέτρο διότι συντελεί στο να υπερισχύει το δικαίωμα, περί του οποίου θα έχουν κατά νόμον αποφανθεί τα δικαστήρια, επί της αρχικώς εκφρασθείσας βουλήσεως της διοικήσεως. Δεν πρέπει να δοθεί στις εν λόγω διατάξεις μια αποτρεπτική, από την άποψη αυτή, έννοια για τα κράτη μέλη.

62. Πώς, υπό τέτοιες συνθήκες, θα ληφθεί υπόψη, κατά την ερμηνεία των διατάξεων αυτών, ο συντηρητικός, ή « παγωτικός », χαρακτήρας της αναστολής των αποτελεσμάτων ενός μέτρου απομακρύνσεως; Η πλέον προφανής λύση είναι αυτή περί της οποίας γίνεται μνεία στο ίδιο το ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου. Θα έπρεπε, προς τον σκοπό αυτό, να αναγνωριστεί, κατ' ουσίαν, ότι στη νόμιμη, κατά την έννοια των σχετικών διατάξεων, εργασία περιλαμβάνεται και η προϋπόθεση της νόμιμης διαμονής και ότι ένα πρόσωπο, υπέρ του οποίου υφίσταται αναστολή των αποτελεσμάτων της αρνήσεως ανανεώσεως της ισχύος της αδείας του διαμονής μέχρι την έκδοση οριστικής δικαστικής αποφάσεως επί της προσφυγής του κατά της σχετικής διοικητικής αποφάσεως, δεν βρίσκεται, για τον λόγο αυτό, σε κατάσταση νόμιμης διαμονής.

63. Για την περίπτωση που το Δικαστήριο θα δεχόταν τη λύση αυτή, πρέπει να σταθώ για μια στιγμή στα επιχειρήματα του διαδίκου Sevince, ο οποίος, επικαλούμενος ορισμένα διεθνή κείμενα συμφωνιών, φρονεί ότι, καίτοι η νόμιμη εργασία προϋποθέτει και σύννομη κατάσταση όσον αφορά τη διαμονή, δεν είναι, ωστόσο δυνατό με την έκφραση « σύννομη κατάσταση » να νοείται η διαμονή αποκλειστικώς δυνάμει σχετικής αδείας. Στην πραγματικότητα, εξέταση των κειμένων στα οποία αναφέρεται ο Sevince, καθώς και των αποφάσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, δεν επιρρωννύει την άποψή του παρά μόνο, όπως θα καταφανεί κατωτέρω, εν μέρει.

64. Κατά το άρθρο ΙΙ της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Κοινωνικής και Ιατρικής Αρωγής της 11ης Δεκεμβρίου 1953:

« α) Η διαμονή αλλοδαπού στο έδαφος ενός των συμβαλλομένων μερών θεωρείται, κατά την έννοια της παρούσας συμβάσεως, νόμιμη εφόσον ο ενδιαφερόμενος διαθέτει νόμιμη άδεια διαμονής ή οποιαδήποτε άλλη προβλεπόμενη από τη νομοθεσία της εν λόγω χώρας άδεια επιτρέπουσα τη διαμονή του στο έδαφος αυτό. Η μη ανανέωση της ισχύος της αδείας, εφόσον αυτό οφείλεται σε αμέλεια του ενδιαφερομένου, δεν συνεπάγεται την απώλεια των εκ της αρωγής πλεονεκτημάτων.

β) Η διαμονή θεωρείται παράνομη από της λήψεως οποιασδήποτε αποφάσεως περί απομακρύνσεώς του από την επικράτεια εκτός αν έχει ανασταλεί η εκτέλεση του μέτρου αυτού. »

Όπως προκύπτει από το στοιχείο β) της διατάξεως αυτής, η διαμονή δεν θεωρείται παράνομη αν έχει ανασταλεί η εκτέλεση της σχετικής αποφάσεως περί απομακρύνσεως. Πρέπει, ωστόσο, να παρατηρηθεί ότι το συγκεκριμένο αντικείμενο της εν λόγω συμβάσεως δικαιολογεί ίσως τη λύση που υιοθετήθηκε χωρίς αυτό να σημαίνει ειδική εφαρμογή γενικής αρχής. Οι άλλες διεθνείς συμφωνίες που επικαλείται ο προσφεύγων της κύριας δίκης επιρρωννύουν την εντύπωση αυτή. Έτσι, το άρθρο 12, παράγραφος 1, του Διεθνούς Συμφώνου περί Αστικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων, που συνήφθη στις 19 Δεκεμβρίου 1966 ορίζει ότι « οποιοσδήποτε βρίσκεται, νομίμως, στο έδαφος κράτους μέλους έχει στο κράτος αυτό το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας και της ελεύθερης επιλογής διαμονής », ενώ το άρθρο 13 ορίζει ότι αλλοδαπός, « ο οποίος βρίσκεται νομίμως στο έδαφος συμβαλλομένου στο παρόν σύμφωνο κράτους, δεν μπορεί να απελαθεί απ' αυτό παρά μόνο κατ' εφαρμογήν αποφάσεως ληφθείσας σύμφωνα με τον νόμο και πρέπει να του παρέχεται η δυνατότητα, εκτός αν σε κάτι τέτοιο αντιτίθενται επιτακτικοί λόγοι εθνικής ασφαλείας, να επικαλείται τους λόγους που συνηγορούν κατά της απελάσεώς του ». Δεν νομίζω ότι, μέσα από τη διατύπωση αυτή, προκύπτει η επιβεβαίωση της απόψεως ότι υφίσταται διάκριση μεταξύ νόμιμης διαμονής και διαμονής επιτρεπομένης βάσει αδείας.

65. Ούτε άλλωστε το άρθρο 19 του Ευρωπαϊκού Κοινοτικού Χάρτη, στο οποίο αναφέρεται επίσης ο Sevince, επιβεβαιώνει οπωσδή-

ποτε τη διάκριση αυτή. Σύμφωνα με τις παραγράφους του 4, 5 και 6, τα συμβαλλόμενα μέρη αναλαμβάνουν υποχρεώσεις έναντι των «εργαζομένων που νομίμως βρίσκονται στο έδαφός τους», ενώ η παράγραφος 8 τους επιβάλλει την υποχρέωση να παρέχουν προστασία «στους εργαζομένους που νομίμως διαμένουν στο έδαφός τους» όσον αφορά τους όρους απελάσεώς τους. Η παράγραφος 6 αναφέρεται στην υποχρέωση διευκολύνσεως, στο μέτρο του δυνατού, της επανενώσεως της οικογενείας του διακινουμένου εργαζομένου «στον οποίο έχει επιτραπεί να εγκατασταθεί στο έδαφός τους». Δεν καταλαβαίνω τι θα απαγόρευε σ' ένα συμβαλλόμενο μέρος να θεωρήσει ότι οι διάφορες προαναφερθείσες εκφράσεις πρέπει να νοούνται ως αναφερόμενες σε διαμονή που έχει επιτραπεί βάσει σχετικής αδείας.

66. Τέλος, και το άρθρο 2, παράγραφος 1, του Προσθέτου Πρωτοκόλλου αριθ. 4 της Συμβάσεως για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, το οποίο ορίζει ότι «οποιοσδήποτε βρίσκεται νόμιμα στο έδαφος ενός κράτους έχει το δικαίωμα να διακινείται ελεύθερα μέσα σ' αυτό και να διαλέγει ελεύθερα σ' αυτό τον τόπο διαμονής του», δεν οδηγεί σε διαφορετικό συμπέρασμα. Κατά τα λοιπά, στη νομολογία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ουδόλως υπάρχουν τα στοιχεία που ο προσφεύγων της κυρίας δίκης ισχυρίζεται ότι αντλεί. Σχετικά με την προσφυγή αριθ. 11825/85, κατά την οποία δύο υπήκοοι της Σρι Λάνκα είχαν καταγγείλει την παραβίαση του προαναφερθέντος άρθρου 2 του πρωτοκόλλου αριθ. 4 από τις αρχές της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας οι οποίες, εν αναμονή της εκδόσεως της οριστικής αποφάσεως επί της αιτήσεώς τους για αναγνώριση δικαιώματος ασύλου, τους είχαν χορηγήσει προσωρινή άδεια διαμονής, περιοριζόμενη στην περιοχή του δήμου Neuss, και είχαν κολάσει τη μη τήρηση του γεωγραφικού αυτού περιορισμού, η εν λόγω Επιτροπή κατέληξε στο απαράδεκτο της προσφυγής, παρατηρώντας ιδίως ότι:

«Το άρθρο 2, παράγραφος 1, του πρωτοκόλλου αριθ. 4 διασφαλίζει την ελεύθερη διακίνηση παντός προσώπου "που νομίμως βρίσκεται στο έδαφος ενός κράτους". Η προϋπόθεση αυτή αναφέρεται στην εθνική νομοθεσία του οικείου κράτους. Στην εθνική νομοθεσία και στα εθνικά όργανα εναπόκειται ο καθορισμός των προϋποθέσεων που πρέπει να συντρέχουν προκειμένου η παρουσία ενός προσώπου στο έδαφος ενός κράτους να θεωρείται ως "νόμιμη". Συναφώς, η Επιτροπή υπενθυμίζει την πάγια νομολογία της κατά την οποία ο αλλοδαπός δεν έχει, υπ' αυτή του την ιδιότητα, δικαίωμα εισόδου, διαμονής ή παραμονής σε συγκεκριμένη χώρα διασφαλιζόμενο από τη σύμβαση (βλέπε αριθ. 9285/81, 6.7.1982, DR 29, σ. 205). Η Επιτροπή είναι της γνώμης ότι αλλοδαποί στους οποίους έχει προσωρινώς επιτραπεί να διαμένουν σε ορισμένη περιοχή ενός κράτους, ενώ εκκρεμεί η δίκη που πρόκειται να καθοριστεί αν τα πρόσωπα αυτά δικαιούνται αδείας διαμονής βάσει των σχετικών διατάξεων της εθνικής νομοθεσίας, πρέπει να θεωρούνται ως "νομίμως" διαμένοντα στην επικράτεια μόνο για όσο χρόνο συγκεντρώνουν τις προϋποθέσεις από τις οποίες εξαρτάται η είσοδος και διαμονή τους.»

Κατ' αυτόν τον τρόπο, η Επιτροπή, αρνούμενη όχι μόνο να επικυρώσει μια ερμηνεία του άρθρου 2 του πρωτοκόλλου αριθ. 4 η οποία θα επέτρεπε να υποστηριχθεί ότι είναι δυνατό μια κατάσταση να είναι σύννομη όσον αφορά τη διαμονή ενώ δεν υφίσταται η απαιτούμενη από την εθνική νομοθεσία άδεια, αναγνώρισε ρητώς ότι στην εθνική νομοθεσία και τα εσωτερικά όργανα εναπόκειται ο καθορισμός των προϋποθέσεων που πρέπει να συντρέχουν προκειμένου η παρουσία ενός ατόμου να θεωρείται νόμιμη κατά την έννοια της εν λόγω διατάξεως. Επομένως, δεν είναι δυνατόν να ληφθεί ως βάση το άρθρο 2 του πρωτοκόλλου αριθ. 4 προκειμένου να θεωρηθεί νόμιμη μια διαμονή ως προς την οποία δεν έχει τηρηθεί η τεθείσα από την εθνική νομοθεσία προϋπόθεση της αδείας διαμονής.

67. Κατά συνέπεια, φρονώ ότι, για την περίπτωση που το Δικαστήριο θα έκρινε ότι η νόμιμη εργασία, κατά την έννοια των εν λόγω διατάξεων των αποφάσεων του Συμβουλίου

Συνδέσεως, προϋποθέτει και νόμιμη διαμονή, οι διεθνείς συμφωνίες που επικαλέστηκε ο Sevince δεν επιβεβαιώνουν την άποψη ότι η νόμιμη διαμονή μπορεί να διακρίνεται από τη διαμονή βάσει της απαιτούμενης από μια εθνική νομοθεσία αδείας. Ένας ιδιώτης δεν μπορεί, βεβαίως, να ισχυριστεί, κατά την έννοια των διατάξεων των σχετικών αποφάσεων του Συμβουλίου Συνδέσεως, ότι μια ασφαλώς *νομότυπη* διαμονή, όπως αυτή που προκύπτει, όπως συμβαίνει στη διαφορά της κύριας δίκης, από την προσωρινή αναστολή ενός μέτρου απομακρύνσεως, παράγει τα ίδια αποτελέσματα με τη *νόμιμη* διαμονή, όταν το οικείο κράτος εξαρτά τη *νομιμότητα* από την έκδοση αδείας διαμονής.

68. Δεν μπορώ, ωστόσο, να λάβω αδίστακτα μια θέση αρχής επί μιας τόσο στενής σχέσεως των εννοιών της νόμιμης διαμονής και της νόμιμης εργασίας, έστω και μόνο εντός του ειδικού πλαισίου των επιμάχων διατάξεων. Πράγματι, ουδόλως είναι δυνατό να σταθμιστούν όλες οι δυνατότητες και συνέπειές των εννοιών αυτών σε καταστάσεις διαφορετικές απ' αυτήν που κρίνεται σήμερα και οι οποίες δεν μπορούν να εξεταστούν κατά τρόπο αφηρημένο. Έτσι, μια εναλλακτική λύση θα ήταν να γίνει απλώς δεκτό ότι η έννοια της νόμιμης εργασίας δεν καλύπτει την εργασία που προσφέρεται κατόπιν αδείας που έχει χορηγηθεί λόγω της αναστολής των αποτελεσμάτων της αρνήσεως χορηγήσεως αδείας διαμονής, αναστολής επελθούσας λόγω ένδικης προσφυγής που ασκήθηκε κατά της εν λόγω αρνήσεως και επομένως κατ' ανάγκη πρόσκαιρης. Στο πλαίσιο μιας τέτοιας θεωρήσεως, στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται η εκτίμηση για το αν η δυνατότητα εργασίας όπως η επίμαχη, που προβλέπεται αντικειμενικώς από τη νομοθεσία ή προκύπτει από ατομική διοικητική άδεια, συνδέεται με την παροδική αναστολή των αποτελεσμάτων της αρνήσεως χορηγήσεως αδείας διαμονής, αναστολή που αποτελεί τη συνέπεια ένδικης προσφυγής και αντιπροσωπεύει, κατά κάποιο τρόπο, ένα συνακόλουθο, μια « συνειδητή » διευθέτηση της καταστάσεως αυτής ή για το αν η εν λόγω αναστολή είναι ανεξάρτητη της εν λόγω καταστάσεως. Καθώς φαίνεται, η τελευταία αυτή περίπτωση δεν θα έπρεπε να αποκλείεται a priori από τη νόμιμη εργασία κατά την έννοια των εν λόγω διατάξεων. Τα συγκεχυμένα δεδομένα της διαφοράς της κύριας δίκης αφήνουν να διαφανεί ότι ίσως οι ολλανδικές αρχές εκ πλάνης χορήγησαν στον Sevince πιστοποιητικό του οποίου το περιεχόμενο ήταν ευρύτερο, καθώς φαίνεται, αυτού των αδειών εργασίας στις Κάτω Χώρες, που χορηγούνται συνήθως στους αλλοδαπούς κατά την περίοδο αναστολής του εξεταζόμενου εδώ τύπου. Στην απάντηση που πρόκειται να δοθεί στο τρίτο ερώτημα δεν πρέπει, κατά τη γνώμη μου, να ληφθεί υπόψη μια τέτοια περίσταση. Στα κράτη μέλη εναπόκειται να μεριμνούν για την τήρηση της δικής τους νομιμότητας, προσφεύγοντας, ενδεχομένως, στις εσωτερικές διαδικασίες που επιτρέπουν την εξαφάνιση εσφαλμένων και, ως εκ τούτου, παρανόμων διοικητικών αποφάσεων. Ωστόσο, εφόσον τα κράτη μέλη δεν πράττουν κάτι τέτοιο, το κοινοτικό δίκαιο δεν πρέπει να ερμηνεύεται κατά τρόπο ώστε να επιβραβεύονται τέτοιες αποφάσεις.

69. Επομένως, η γνώμη μου είναι ότι, βάσει ακριβώς αυτής της, κάπως περισσότερο περιπτωσιολογικής, μεθόδου πρέπει το Δικαστήριο να απαντήσει στο τελευταίο ερώτημα του Raad van State.

70. Περαίνοντας τις διάφορες αυτές αναπτύξεις των θέσεών μου, προτείνω στο Δικαστήριο να αποφανθεί ως εξής:

« 1) Τα σχετικά με την ερμηνεία της αποφάσεως 2/76 ή της αποφάσεως 1/80 του Συμβουλίου Συνδέσεως ΕΟΚ-Τουρκίας ερωτήματα, που ανακύπτουν ενώπιον των δικαστηρίων των κρατών μελών, εμπίπτουν στην αρμοδιότητα που έχει το Δικα-

στήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων όσον αφορά την έκδοση, σύμφωνα με το άρθρο 177 της Συνθήκης ΕΟΚ, προδικαστικών αποφάσεων.

2) Το άρθρο 2, παράγραφος 1, στοιχείο β), της αποφάσεως 2/76 και το άρθρο 6, παράγραφος 1, τρίτη περίπτωση, της αποφάσεως 1/80, καθώς και το άρθρο 7 της αποφάσεως 2/76 και το άρθρο 13 της αποφάσεως 1/80, έχουν απευθείας εφαρμογή και παρέχουν στους ιδιώτες δικαιώματα που τα δικαστήρια οφείλουν να διασφαλίζουν.

3) Η νόμιμη εργασία, κατά την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 1, στοιχείο β), της αποφάσεως 2/76 ή του άρθρου 6, παράγραφος 1, τρίτη περίπτωση, της αποφάσεως 1/80, δεν αφορά κατάσταση κατά την οποία οι αρχές κράτους μέλους έχουν χορηγήσει σε Τούρκο υπήκοο άδεια εργασίας απλώς και μόνο λόγω του αναστολτικού αποτελέσματος που συνεπάγεται, μέχρι την έκδοση οριστικής δικαστικής αποφάσεως, η προσφυγή που το εν λόγω πρόσωπο έχει ασκήσει κατά της διοικητικής αποφάσεως με την οποία δεν ανανεώθηκε η ισχύς της άδειάς του διαμονής. »